

„Akár mi is lehattünk volna...”

A gödöllői holokauszt

Tudományos Diákköri Dolgozat

Jelige: „Akár mi is lehattünk volna...”

2014

Tartalomjegyzék

A tanulmány alapjául szolgáló gondolatok	3
A magyar izraeliták története a magyarországi zsidótörvények megjelenéséig	5
Gödöllő rövid története a második világháborúig	11
A gödöllői zsidóság története	12
Endre László szerepe a gödöllői holokausztban	21
Holokauszt után	24
Az interjúról	25
Hivatkozás jegyzék	27
Elektronikus hivatkozások	28
Képek jegyzéke	29
Melléklet	30

„Ahogy végighordozod tekinteted korunk történelmén, fordulj meg, és vess egy pillantást a hullahegyekre, gondolkodj el egy pillanatig, és képzelj azt, hogy ez a nyomorult hús- és csontmaradvány az apád, a gyermeked, a feleséged – olyasvalaki, akit szeretsz. Lásd magad és a hozzád legközelebb állókat, akiket szívedből, lelkedből szeretsz, ruhátlanul a mocsokba lökve, megkínózva, éhezve, meggyilkolva.”

(EUGEN KOGON)

„Akár mi is lehattunk volna...”

A gödöllői holokauszt

A tanulmány alapjául szolgáló gondolatok

Jelen tanulmány a gödöllői holokauszt eseményeit dolgozza fel, a fennmaradt hiteles anyagok, és beszámolók segítségével. Sajnos a korszakról ránk maradt írásos dokumentumok száma kevés, mivel azokat vagy megsemmisítették, vagy pedig elvesztek a háború és az azt követő kaotikus időszak alatt. A gödöllői túlélők beszámolóira is csak korlátozottan lehet építeni, mivel a száz-százhusz gödöllői elhurcoltból csupán egy személy élte túl Auschwitz megpróbáltatásait: Forgách János.

A tanulmány kiindulópontja egy tanítványom egyik kijelentése volt, miszerint ő rasszista. Nagyon meglepett ez a kijelentés egy 17 éves fiatal, értelmes és kedves fiatalember szájából. Ezért kezdtem el azon gondolkodni, hogy hogyan lehetne ezt a véleményt körüljárni, a rasszizmus témakörét némileg jobban megvilágítani.

Véleményem szerint nem a tiltás segíthet az ilyen gondolatok, kijelentések felszámolásában, hanem az, ha megértjük, hogy honnan erednek és miért jönnek létre, és természetesen, ha tisztázzuk azt, hogy mit is jelentenek. Egy-egy köztudatba beépült fogalmat a köznapi használó sok esetben egészen más értelemben alkalmaz, mint annak a valódi jelentése.

Ahhoz, hogy ezeket a rossz beidegződéseket, szóhasználatokat meg lehessen változtatni, arra van szükség, hogy megtudjuk, az adott fogalom – jelen esetben a rasszizmus – mit jelent

pontosan, és hogyan működik. Ennek pedig egy fontos módja az, ha megnézzük, hogy milyen fogalmak kapcsolódnak hozzá, és hová fajulhatnak az ilyen típusú gondolatok.

A rasszizmus és a fajgyűlölet leginkább kirívó példáját és legszörnyűbb következményeit a második világháború során elkövetett náci fajirtásban, a zsidó nép (és egyéb kisebbségi csoportok, mint a romák, melegek, mentális problémákkal küzdők és a fogyatékosok) módszeres kirablásában és kiirtásában láthatjuk.

A mai iskolarendszerben minden tanuló találkozik a második világháborút és a holokausztot körüljáró tananyaggal, de az számukra már túl távoli. Sok esetben nincsen olyan személy a családban – gondolok itt nagyszülőkre, idősebb rokonokra –, akik tudnának mesélni erről az időszakról. Vagy azért, mert nem éltek még akkor, vagy pedig azért, mert ezekre a rossz emlékekre nem szívesen gondolnak vissza. Pedig fontos lenne, hogy ne silányuljon el az ilyen jellegű események tanítása, megértése. Ne legyen belőle csupán megtanulandó évszámok és statisztikai adatok meg nem érthető halmaza!

Jelenleg még van lehetőségünk arra, hogy felkeressük és megkérdezzük azokat, akik részesei voltak a rasszizmus és a fajgyűlölet következményeinek. Hogy meghallgathassuk, ők miként vélekednek az eseményekről és a feljük áradó indulatokról.

Fontos ez azért is, mert a téma megértését nagyban elősegíti, ha személyessé tesszük.

Ennek egyik lehetősége – amelyet ez a dolgozat is követ –, ha az adott település holokauszt történelmével foglalkozunk, mert így a diákok közelebb kerülhetnek a téma mélyebb, és személyesebb megértéséhez.

A szélsőséges nézetek kialakulásában nagy szerepe van a gazdasági helyzetnek. Jelenleg nem mondhatnánk, hogy jó gazdasági körülmények lennének Magyarországon, de beszélhetünk akár a világban uralkodó helyzetről is. Amikor az emberek rosszabb körülmények közé kerülnek, bűnbakot keresnek, akire vagy akikre rá lehet fogni a helyzet rosszabbodását, akiket valamilyen formán okolni lehet a helyzetért. Ezt pedig már csak egy lépés választja el a konkrét cselekvéstől, az adott csoport megbüntetésétől, szankcionálásától.

Azt pedig, hogy melyik csoport felé irányulnak az indulatok, senki nem tudja kiszámítani.

A holokauszt főként a zsidó nép ellen irányult. Nem egy vallás ellen, nem egy szokásrendszer ellen, hanem egy olyan csoport ellen, amelynek tagjai nem tehettek róla, hogy ennek a csoportnak a tagjai. Nem számított, hogy oda sorolja-e valaki magát, vagy sem.

Dolgozatom címe: „Akár mi is lehattunk volna...”; és a fentiek értelmében lehattunk volna, hiszen mindannyian részei vagyunk különböző csoportoknak, még ha ezt nem is tartjuk szem előtt. Vagyunk magasak és alacsonyak, kövérek és soványak, szőkék és barnák és még

sorolhatnám a végtelenségig. Ha teret adunk a rasszizmusnak, a fajgyűlöletnek, nem tudhatjuk, hogy legközelebb melyik csoport lesz a kiszemelt bűnbak.

Akár lehet, hogy mi leszünk azok.

Kutatásomat a Gödöllői Városi Könyvtár, Helytörténeti Gyűjteményében, a Gödöllői Városi Múzeumban, a Holokauszt Emlékközpontban végeztem, ezen kívül meglátogattam a gödöllői izraelita köztemetőt is.

Végezetül álljon itt egy meghatározás a rasszizmusról és a fajgyűlöletről:

„A rasszizmus azt a meggyőződést jelenti, amely szerint a faj, a bőrszín, a nyelv, a vallás, az állampolgárság vagy a nemzeti, vagy etnikai származás igazolja valamely személynek, vagy személyek valamely csoportjának a lealacsonyítását, vagy valamely személynek, vagy személyek valamely csoportjának a felsőbbrendűségét.”

(ECRI, 2003, 5.)

A magyar izraeliták története a magyarországi zsidótörvények megjelenéséig

Magyarországon már a 3. században is éltek zsidók, a római fennhatóságú Pannonia provinciában. A zsidó vallásúak kétféle módon kerültek a Kárpát-medencébe: vagy mint kereskedők Rómából, vagy mint rabszolgák Izraelből, akiket a római légiónok hurcoltak magukkal. Tehát már a honfoglalás előtt jelentős zsidó közösségek éltek a mai Magyarország területén, azonban településeik, vélhetőleg a barbár törzsek támadásai miatt, eltűntek. A magyar nép már a honfoglalás előtt is kapcsolatba került zsidókkal, a zsidó vallásra áttért kazárokkal, akik közül a kabarok a honfoglaláskor a magyar törzsekkel tartottak.

*1. kép: II. századi zsidó sírkő
Esztergomból*

A honfoglalás után Szent István, aki a keresztény vallást az ország hivatalos vallásává tette, a különböző népeknek és vallásuknak egyenlőséget biztosított.

Az ország fejlődésével megindult a városiasodás folyamata, amelynek hatására a zsidóság egyre inkább a városokba, kereskedelmi központokba költözött. Így létrejöhettek az első magyar izraelita hitközségek.

A középkor folyamán Magyarországon nem voltak jellemzőek a zsidóüldözések, de helyenként előfordult, hogy kiűzték őket egy-egy városból, azonban a gazdasági érdekeknek köszönhetően hamar vissza tudtak települni.

A zsidóellenesség elsőként Könyves Kálmán 1093-as törvényeiben jelent meg, amelyben tiltja a vegyes házasságok létrejöttét, és letelepedésüket csak püspöki székhelyeken engedélyezi. Ezt a törvényt egyházi nyomásra más uralkodók is megerősítették. II. Endre 1223-ban, az 1215-ös lateráni zsinat alapján, megtiltotta a vegyes házasságot, a zsidók számára megkülönböztető jel viselését tette kötelezővé, és eltiltotta őket a közhivatalok viselésétől. Azonban a fentiek ellenére gazdasági szolgáltatásaikat továbbra is igénybe vette. Ezeket a rendeleteket IV. Béla vonta vissza a tatárjárást követően, az ország újraépítésének elősegítésére. Az 1251-ben kiadott zsidó kiváltságlevelében kijelentette, hogy a zsidók a király kamaraszolgái, és közvetlenül az uralkodónak adóznak, egyúttal biztosította jogvédelmüket is.

A IV. Bélát követő uralkodók ezeket a rendeleteket többé-kevésbé érintetlenül hagyva megerősítették, ezáltal a zsidók számára nagyobb biztonságot nyújtva, mint a keresztény Európa más államai.

Nagy Lajos király uralkodása alatt egy időre el kellett hagyniuk az országot (1360-1364), de amikor visszatérhettek, ismét királyi védelem alá kerültek. Az európai pestisjárvány miatt sok zsidó települt be Magyarországra, mert a többi európai országban megszorodtak a hamis vádak, vérvádi eljárások, és felerősödött az üldöztetésük.

Mátyás király uralkodása alatt kivételes szerepet élveztek. Mondhatni, hogy ez a középkori magyar zsidóság fénykora. A Mátyás király által létrehozott országos zsidó prefektusi tisztelet a Mendel család, egy spanyol származású, előkelő, és gazdag zsidó család viselte. A tisztség biztosította a zsidók számára érdekeik védelmét (KOMRÓCZY, 2012).

*2. kép: Vízkelety Béla kőrajza 1864-ből: Mátyás és Beatrix bevonulása Budára 1476-ban.
A kép bal szélén Mendel Jakab, a zsidók prefektusa.*

A mohácsi török győzelem után, az ország három részre szakadásával, a király birtokában maradt területeken több helyütt (Kőszeg, Sopron) elűzték a zsidókat. A hódoltsági területeken főként főurak védelme alatt éltek, mint vám- és kocsmabérlők, vagy házalók. Bár előfordultak üldöztetések és pogromok, a zsidóság a hódoltsági területen mégis szabadabban élt, mint a három részre szakadás előtt. Az Erdélyi Fejedelemségben a reformáció okán nem történtek atrocitások a zsidókkal szemben (SZITA, 2001).

A 17. században Budán Európa legjelentősebb zsidó közössége jött létre, amelyet Buda visszavételekor kiraboltak, és részben el is pusztítottak.

A török uralom alóli felszabadulás után, 1688-ban kitiltották Budáról a kálvinista, a lutheránus és az izraelita vallásúakat; csak a heti piacokon és vásárokon jelenhettek meg. Így ezeknek a csoportoknak el kellett hagyniuk Pestet, ezért a környékbeli települések felé vették az irányt (KOMRÓCZY, 2012).

Az izraeliták főként kereskedésből, hitelezésből éltek, így fontos volt számukra a nagyváros, Pest és Buda közelsége. Ezt a helyzetet oldotta fel Mária Terézia 1783-ban kiadott „türelmi edictum”-a, amely lehetővé tette Pestre való visszaköltözésüket; azonban türelmi adója, a „taxa tolerantialis”, ismét csak a zsidóságot sújtotta (SZITA, 2001).

„Eredetileg rendkívüli hadisegély (subsidium) jellege volt, mellyel a török háborúban támogatták a magyar zsidók a királyokat. Mária Terézia az örökösödési háború idejében a zsidók köteles adójának tekintette a hadisegélyt, 1743. minden zsidó család 6 forintot, 1746. már minden zsidó személy, nemre és korra való tekintet nélkül 2 forintot volt köteles a királyi kincstárba beszolgáltatni, ellenesetben kiutasították az országból.”

(ÚJVÁRI, 1929, p. 913-914.)

II. József több rendelete is az izraelitákkal foglalkozott, így az 1787-es névrendelet, amely alapján a zsidóknak családneveket kellett választani; vagy az 1783-as „Sistematica gentis Judaicae regulatio”, amely lehetővé tette a szabad költözésüket és a bányavárosok kivételével a szabad letelepedésüket. II. József halálakor valamennyi rendeletét visszavonta, így a zsidók városbeli helyzete ismét bizonytalanná vált. Helyzetüket csak az 1840-es országgyűlési törvény szabályozta, amelynek sarkalatos pontjai számára II. József visszavont, a zsidósággal kapcsolatos rendeletei szolgáltak alapul.

Ismét megkapták a szabad költözés és letelepedés jogát, újfent családneveket kellett választaniuk, szabadon vásárolhattak polgári telkeket.

Az 1848-49-es szabadságharcban a zsidók számarányukat meghaladóan vettek részt, így a 180 ezres honvédő seregben mintegy 20 zsidó származású katonát tartottak számon. Ennek pozitív következményeként Magyarországon megszavazták az izraeliták polgári egyenjogúságát. Negatív következménye azonban az lett, hogy a Habsburgok hatalmas hadisarc megfizetésére kötelezték őket. (Később, a kiegyezéskor, I. Ferenc József császár ezt a hadisarcot visszaadta a zsidó felekezetek számára. Ebből jött létre a Budapesti Országos Rabbiképző Intézet (VENETIANER, 1986).)

Szintén a szabadságharc bukásának következménye, hogy az izraeliták polgári egyenjogúságát tartalmazó törvény nem tudott törvényerőre emelkedni. Ez csak a kiegyezés, és az Osztrák-Magyar Monarchia megszületése után vált lehetségessé.

„Az ország izraelita lakosai a keresztény lakosokkal minden polgári és politikai jog gyakorlására egyaránt jogosítottnak nyilvánítanak. Minden ezzel ellenkező törvény, szokás vagy rendelet ezennel megszüntetetik.”

(ÚJVÁRI, 1929, p. 224.)

Az Osztrák-Magyar Monarchia létrejöttével az első világháborúig nagy mértékű fellendülés történt az ország életében, amelyben nagy szerepe volt az izraelita népességnek. Jelentős volt a gyáralapító, az infrastruktúrafejlesztő, valamint a kultúráteremtő és -ápoló tevékenységük.

Ebben a korszakban már megjelentek antiszemita nézetek, melyek azonban nem találtak sok támogatóra. Ilyen esemény volt az 1882-es Shwarz Salamon és társai ellen indított tiszaezlári vérvád is, mely ellen az akkori magyar parlament és politikai elit határozottan tiltakozott.

3. kép: Nem bizonyított Munkácsy Mihály-festmény a tiszaezlári zsidó vérvád kapcsán

„Én ember és ember között faj-, nyelv-, vallás-, felekezet miatt soha sem tettem s nem is fogok tenni különbséget; az antisemitikus agitációt mint a XIX-ik század embere szégyellem; mint magyar restellem, mint hazafi kárhoztatom;

kárhoztatom már csak azért is, mert a fenforgó sociális és közgazdászati bajokra nézve a symptomákat okoknak tünteti fel, s mintha a hazánk jólétét akadályozó idegen érdekek szolgálatába állott volna a valódi okok felismerésétől s az orvoslát kutatásától és sürgetésétől a figyelmet elterelni.”

(KOSSUTH, 1883. Id: SZABAD, 2004; p. 117-118)

Az 1895. évi törvényben (receptiós törvény) a zsidó vallást „bevett” vallásnak minősítették, és 1890-től lehetőséget biztosítottak a vegyes házasságoknak is, azaz a zsidó és nem zsidó vallásúak egybekelésének (ÚJVÁRI, 1929).

Az I. világháború, a trianoni területi veszteségek, és a Tanácsköztársaság alatt létrejött kommunista diktatúra hatására az ország új bűnbakot keresett, amelyet meg is talált a zsidóságban. (A trianoni egyezmény után az ország lakosságának 5,9%-a volt izraelita vallású.) Ezek alapozták meg az első zsidóellenes törvényt Magyarországon.

A „zsidók, mint Trianon bűnbakjai” elv ellen szól, hogy azon izraelita származású személyek nagy része, akik részt vettek a proletárdiktatúra kialakításában, éppen az addigi zsidó vallásukat és kötöttségeiket igyekeztek ezzel feladni.

„Zsidó volt az apám, ellenben én nem maradtam zsidó, mert szocialista lettem, kommunista lettem. (Kun Béla, 1919. június 19. Tanácsok Országos Gyűlése)”

(SZITA, 2001)

Az elcsatolt területekről számos zsidó értelmiségi menekült vissza Magyarországra, ezzel erősítve az antiszemitizmus által támogatott nézetet, miszerint „zsidó hordák” áradnak Magyarországra. Ez, és az egyre erősödő antiszemitizmus volt az oka a numerus clausus (zárt szám) törvénynek, Európa első zsidóellenes törvényének, amellyel korlátozták a zsidó származásúak létszamarányát bizonyos szabadfoglalkozású pályákon (VARANNAI, 1997).

Ezzel Magyarországon, Európában elsőként, a politikai élet szintjére emelkedett az antiszemitizmus.

Horthy Miklós kormányzó időszaka alatt Magyarország egyre inkább a hitleri fasizmus irányába sodródott mind gazdasági, mind pedig politikai téren. 1938-tól kezdve megjelentek a zsidótörvények, amelyek fokozatosan egyre durvább szankciókat alkalmaztak a zsidósággal szemben, és megjelent a honvédelemről szóló törvény, amely rendelkezik a kötelezően elrendelhető munkaszolgálatról.

Gödöllő rövid története a második világháborúig

Gödöllő környékére Krisztus előtt 3000 körül érkeztek földműveléssel és gazdálkodással foglalkozó népek. Őket a történelemtudomány „zselizi kultúra” néven nevezi. Később kelták, majd szarmata törzsek váltották őket.

A honfoglalás után a dombvidéket először a Kartal, majd az Ákos nemzetség birtokolta (PÉTERFI, 2013).

A legkorábbi írásos emlékek Gödöllőről a XIV. század elejéről származnak. A terület először egy szadai köznemesi család tulajdonában volt, majd Nagy Lajos király Pohárnok Péter udvari vitéznek adományozta, a hozzá tartozó földekkel és erdőkkel együtt 1349-ben.

A következő két évszázadban több nemes család is birtokolta Gödöllőt, az ekkorra már kisközséggé fejlődő települést, többek közt Cillei Borbála és a Rozgonyi-család.

Az 1526-os mohácsi csatavesztés után a törökök Gödöllőt is elfoglalták, így az addig szépen fejlődő közösségből csupán néhány család maradt a területen.

A török hódoltság idejéről nem maradtak fent írásos dokumentumok.

A török hódoltság felszámolása után szintén sok gazdája volt az ismét kisközséggé, majd kulturális központtá fejlődő Gödöllőnek.

A település életében a döntő fordulatot I. Grassalkovich Antal (1694-1771) hozta, aki az akkori örökösöktől sorban megvásárolta a gödöllői területeket, ezzel egységes birtokot hozva létre. Községrendezői és építetői tevékenységének köszönhetően Gödöllő 1763-ban mezőváros lett, vásártartási joggal.

A térség jelentős szerepet játszott az 1848-49-es szabadságharcban. Egy időre Windisch-Grätz herceg Budáról a gödöllői Grassalkovich-kastélyba helyezte át a főhadiszállását, majd az 1849. április 6-i isaszegi csata után Kossuth Lajos és társai költöztek be.

4. kép: I. Grassalkovich Antal

1864-ben akkori tulajdonosai az egész uradalmat eladták egy belga illetőségű banknak. Visszavásárlására 1867-ben került sor, amikor I. Ferenc Józsefnek és Erzsébet királynénak adományozta a magyar állam koronázási ajándékként. A királyi család innentől kezdve jelentős időt töltött Gödöllőn, ami erőteljes fellendülést hozott a település életében.

1884-ben Gödöllő nagyközségi rangra emelkedett. Kereskedők, iparosok telepedtek meg a városban, akik számára jelentős hasznot hozott a kastély és az uradalom kiszolgálása.

Az első világháború után a Grassalkovich-kastély, és ez által Gödöllő, Horthy Miklós kormányzó pihenőhelye, rezidenciája lett.

5. kép: Horthy Miklós Gödöllőn

„Egész kötet telnék ki abból, ha leírnám azokat a gödöllői vadászatainkat, melyeken külföldi vendégek vettek részt. A windsori herceg még walesi hercegekorában fogolyra vadászott ottan, az olasz király is jó vadkant lőtt. ... A Magyarországon lévő követségek vezetői közül egy sem volt, aki ne kapott volna meghívást Gödöllőre vadászatra; közülük még a nem vadászok is szívesen jöttek el ebbe a vadászparadicsomba.”

(HORTHY, 1953, p. 193)

A gödöllői zsidóság története

1726-tól jelentősen megnövekedett az ország izraelita lakosainak száma. III. Károly császár annak érdekében, hogy az osztrák tartományokban csökkentse a zsidók számát, elrendelte, hogy zsidó családonként csak egy férfi házasodhat; így tömegesen kezdtek vándorolni Magyarországra a zsidó származású fiatalok. Ekkoriban Gödöllőn nem éltek zsidó lakosok, mert Grassalkovich Antal nem engedélyezte a birtokain az izraeliták letelepedését (1848-ig az izraeliták letelepedése földesúri engedélytől függött); a kereskedők főként rác és görög nemzetiségűek voltak (MÉLYKÚTI ÉS MÉLYKUTI, 1998).

A településen a vallási elkülönülés a német nemzetiségű katolikusok betelepítésével kezdődött.

1850-től a kereskedelem fokozatosan a betelepülő zsidó lakosság kezébe került (HORVÁTH, 1941).

Dr. Mélykúti Csaba szerint a gödöllői zsidóság története három nagy időszakra bontható:

„A három nagy időszak:

1. – A hitközség 1852 évi létrejöttétől 1885-ig, az anyahitközség megalakulásáig.

2. – 1885-től a békés építkezés korszaka 1923-ig.

3. – 1923-tól a próbatétel időszaka a megsemmisülésig 1945-ig.”

(MÉLYKUTI ÉS MÉLYKUTI, 2004, p. 21.)

A hitközség 1852-ben jött létre a környékbeli falvak lakosaiból (Pécel, Aszód, Hatvan, Gyöngyös...), majd fokozatos növekedésnek indult: 1870-re már 122 főt tartott nyilván Gödöllőn.

„ A város lakosainak száma az 1870. évi hivatalos összeírás szerint 3,661 lélekből áll, mely összes számból vallásfelekezetek szerint esik a r. katolikusokra 1935, a reformált evangélikusokra 1470, az ágostai evangélikusokra 129, az izraelitákra 122, a görögkeletiekre 4. (...) Kereskedelmi üzlete Izrael fiainak kezében vagyon letéve.”

(OBERNYÁK, 1875, p. 24.)

A zsidóság, legnagyobb létszámát Gödöllőn az 1920-as években érte el, ekkor 476 fő izraelita élt a településen, mely a lakosság 3,8%-át tette ki.

év	r.kat.		ref.		ág.ev.		izr.	
1785	336	18%	475	25%	52	2%	-	
1926	8235	68%	2870	23%	350	2,8%	476	3,8%

1. táblázat: gödöllői felekezeti arányszámok (OBERNYÁK, 1875, p. 26)

Az 1890-es években 42 zsidó kereskedőt tartottak nyilván Gödöllőn, az ő tulajdonukban volt több vendéglő és kocsmá, a fürdő, a mozi és a vaskereskedelem is (MÉLYKÚTI-MÉLYKUTI, 1998).

1894-ben zsinagógát építettek, mely a vallási szertertasok mellett iskolaként is szolgált. A II. világháború után a zsidó népesség teljes megsemmisülése és az épületet ért több háborús sérülés miatt a zsinagógát az 1950-es években lebontották.

6. kép: A gödöllői zsinagóga, lebontották 1950-ben

„Én az elemi iskolát Gödöllőn egy zsidó vallási iskolában végeztem el, de úgy végeztem el, hogy összesen négy osztály volt, mert hogy – hogy nem tizenketten voltunk a négy osztályban összesen. Első két osztály volt az egyik teremben, a másik két osztály a másik teremben, és egy tanító járkált oda-vissza és igazgatott bennünket. Feladatot adott, kihallgatott, de nagyon jó iskola volt. De járt oda egy-két keresztény gyerek is, mert bevették.”

(interjú FORGÁCH JÁNOS holokauszt túlélővel; az interjú teljes szövege a Mellékletben található)

Az I. világháború előtt a zsidó származású lakosok több emlékmű és szobor létrehozásához adakoztak, és aktívan részt

7. kép: Forgách János holokauszt-túlélő gyermekkorában

vettek a város életében (pl.: Honvéd-szobor, Petőfi-szobor, városi rendezvények tartása és fellépők biztosítása).

A gödöllői zsidóság és a keresztény lakosság békében élt egymás mellett.

„Nekünk és tulajdonképpen más zsidó családoknak, semmi bajunk nem volt Gödöllővel, közönségével, lakosságával. ... Tehát nagyon jól megvoltunk. Együtt futballoztam az azonos korú gyerekekkel. ... Nagy becsülete volt az apámnak, mint családnak, de a többi családtagomnak is, tehát mindenki, mindenkivel jóban volt.”

(interjú FORGÁCH JÁNOS holokauszt-túlélővel)

8. kép: Forgách János holokauszt túlélő és családja

1898-ban elindult a Gödöllő és Vidéke hetenként megjelenő helyi újság, majd 1909-ben dr. Hovhannesian Eghia ügyvéd megindította a Gödöllői Hírlap című hetilapot (MÉLYKUTI és MÉLYKUTI, 2004.) Így Gödöllőn már két sajtótermék is tájékoztatta a lakosokat a helyi és egyéb eseményekről.

A Gödöllői Hírlap fokozatosan antiszemita sajtótermékké alakult át, egyre gyakrabban hangoztatva zsidógyűlölő propagandát.

Részletek a helyi lapokból:

„1904. A Gödöllő és Vidéke március 24.-i számában hosszú cikkben foglalkozik az „Antiszemitizmus Gödöllőn” témával és megállapítja, hogy nincsen! Ez csak a konkurens lap, a Gödöllői Hírlap felvetése. A cikk írója azt írja, hogy mesterséges szításról van szó, mert Gödöllő polgárai értelmesebbek semhogy közöttük ilyen tévtanok elterjedjenek.”

(MÉLYKUTI és MÉLYKUTI, 2004, p. 27.)

„1933-ban a Magyar Cserkészszövetség rendezte Gödöllőn a IV. Cserkész Világtalálkozót. 52 ország 33. 000 cserkésze vett részt a július 28-i megnyitón. (...) Gróf Teleki Pál főcserkész azonban nem engedélyezte az olasz fasiszta „balillák” és a német Hitler-Jugend részvételét sem. Ugyanakkor a hazai cserkészekből 10 izraelita ifjúsági csapat táborozott Gödöllőn, részükre fából ideiglenes zsinagógát is emeltek.”

(RÓBERT, 1998, p. 17.)

„Jobb magyar jövő felé.

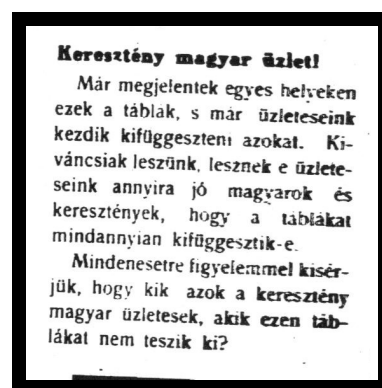
(...) A magyar királyi kormánynak legtöbb benyújtott és még benyújtandó törvényjavaslati is azt a célt szolgálják, hogy ebben az országban minél nagyobb számban legyenek jobb magyarok, akiknek jobboldali keresztény gondolkodását semmiféle szabadkőműves, nemzetközi vagy zsidó destrukció ki nem kezdheti.”

(HOVHANNESIAN, 1939, p. 1.)

„Keresztény magyar üzlet!

Már megjelentek egyes helyeken ezek a táblák, s már üzleteseink kezdik kifüggeszteni azokat. Kíváncsiak leszünk, lesznek-e üzleteseink annyira jó magyarok és keresztények, hogy a táblákat mindannyian kifüggesztik-e. Minden esetre figyelemmel kísérjük, hogy kik azok a keresztény magyar üzletesek, akik ezen táblákat nem teszik ki”

(HOVHANNESIAN, 1939, p. 6.)

9. kép: Keresztény magyar üzlet

„ 1944 áprilisában rendelet jelent meg a zsidó írók könyveinek kiselejtezéséről.”

(MÉLYKUTI ÉS MÉLYKUTI, 2004, p. 41.)

„Zsidók száma Gödöllőn.

Gödöllőn a sárga csillag viselésére kötelezett zsidók száma – ahogy azt velünk hivatalosan közlik – 178. Így Gödöllőn a zsidók száma még a lakosság 2%-át sem teszi ki, erősen alatta áll az országos átlagnak. Az utóbbi évek során a kereskedelmi tevékenység láthatóan ment át fokozatosan keresztény kézbe; izraelita vallású orvos nincs egy sem, mérnök sincs; a zsidó ügyvédség száma is erősen az országos (ügyvédi) arányszám alatt állott.”

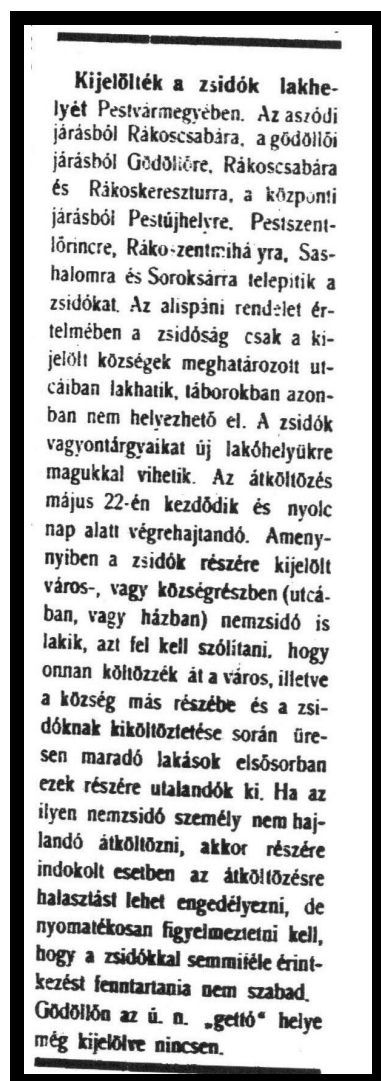
(HOVHANNESIAN, 1944, p. 3.)

„Azokat a gödöllői zsidókat, akik a fennálló rendelkezések értelmében a megkülönböztető jelzés viselésére vannak kötelezve, számszerint 178-at, az elmúlt héten Gödöllőről más községekbe telepítették, ezáltal a zsidók elhelyezésének ügye községünkben tárgytalanná vált.”

(HOVHANNESIAN, 1944, p. 2.)

„1944. A Gödöllői Hírlap örömmel állapítja meg, hogy zsidómentesek a gödöllői strandok.”

(MÉLYKUTI ÉS MÉLYKUTI, 2004, p. 42.)

10. kép: Gödöllői Hírlap
1944. május 21.

1944. április 14-től az 1600/1944-i kormányrendelettel megkezdődött a zsidó népesség módszeres kirablása. A törvény utasítása szerint az izraelitáknak be kellett jelenteniük minden vagyontárgyukat, amik azután állami zár alá kerültek. A gazdasági kirablás a deportálásokkal vált teljessé, ahol minden, még megmaradt vagyontárgyat, és még a bőrből készült ruházatot is elvettek az internáltaktól.

„És akkor az apám éppen, nem tudom már hány, négy vagy hány zsidótörvény volt akkor, ami rendkívül sújtott bennünket, azt mondta az apám, hogy semmi értelme nincsen továbbtanulni, mert közalkalmazottnak, bankba, sehová nem vennének, sőt minden száz egyetemi tanulóból hat lehetett zsidó, ha legalábbis még igen, legalábbis a törvényben ez volt.”

(interjú FORGÁCH JÁNOS holokauszt-túlélővel)

1944 júniusában kezdődött meg a gödöllői deportálás. Eleinte összeírták a helyi zsidó lakosságot, majd a helyi csendőrség segítségével indultak el a vagonok. A gödöllőn lakó 20-25 zsidó családból ebben az időszakban főleg a nők, a gyerekek és az idősebb férfiak tartózkodtak a városban. A fiatal férfiakat ekkor már behívták munkaszolgálatra, így a június elején meginduló deportáláson körülbelül 100-120 főt internáltak, javarészen nőket, gyerekeket és időseket.

11. kép: Forgách János holokauszt túlélő és családja

„Június 10-e lehetett, amikor megjelent két csendőr, hozott egy papírt. Nem tudom kinek az aláírása lehetett, lehet az Endre László aláírásával, hogy két nap múlva, június 12-én jelenjünk meg (...) Ezt minden zsidó család megkapta, hogy vegyünk magunkhoz két-három napra való élelmiszert, valami

ruhát, mert visznek Németországba dolgozni, munkát végezni. Hát ezt úgy elég naivak voltunk, el is hittük.” (interjú FORGÁCH JÁNOS holokauszt-túlélővel)

„A Zala megyében és Dél-Magyarország más részeiből végrehajtott rendkívüli deportálásokon kívül a magyar belügyminisztérium azt is elhatározta, hogy hasonló módon deportálják a zsidókat Gödöllőről, ahol Horthy nyári rezidenciája volt. A gödöllői különleges akcióra vonatkozó javaslat állítólag a kormányzó bizalmasainak köréből származott. Nyilván azt célozta, hogy Horthy úgy közlekedhessék a városkában, hogy ne kelljen zsidót látnia és lehetőleg ne szerezhessen személyes tapasztalatokat a zsidóellenes intézkedések következményeiről.”

(BRAHAM, 1997, id. FROJIMOVICS, KOMORÓCZY, PUSZTAI & STRBIK, 1995, p.125.)

Gödöllőn az izraelita imaház és iskola, valamint a rabbi lakása által behatárolt tömböt zárták le gettónak, elszállításukig ide zsúfolták össze a helyi zsidó lakosokat, majd 1944. május 28-án a hatvani cukorgyár területén létesített gyűjtőtáborba telepítették át őket (MÉLYKUTI ÉS MÉLYKUTI, 2004).

„A cukorgyár területén állt néhány régi, földpadlós, bútorozatlan fabarakk. Ide szállásolták el a hatvani zsidókat, majd hozták az aszódiakat. A gyöngyösieket, gödöllőieket és a pásztóiakat is, összesen 1121 személyt... Ebben a táborban tapasztalták először a német fasiszták brutális bánásmódját.

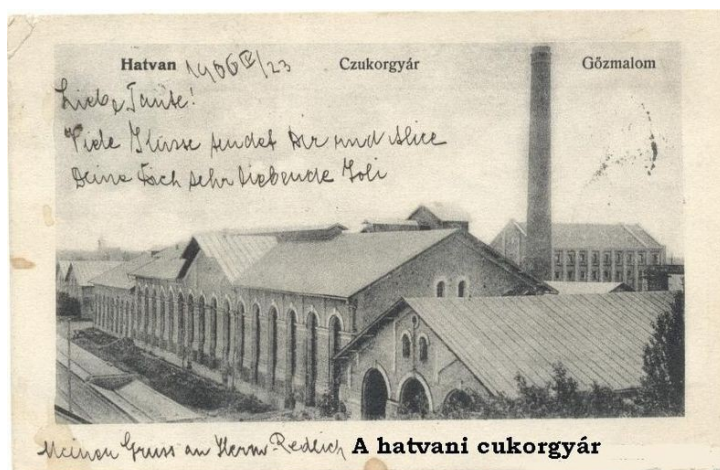
Elkobozták tőlük megmaradt értékeiket: pénzt, ékszereket, még a jegygyűrűket is. Elkezdődtek az indokolatlan kegyetlenkedések, a tetteges bántalmazások.”

(KRÁLL, 1994, 331.)

Több nap után marhaszállító vagonokba terelték a zsidókat, majd útnak indították őket Auschwitzba. A vagonokban az alapvető életszükségletek ellátására is kevés lehetőség volt. Pár vödör ivóvíz állt rendelkezésükre, és pár üres vödör szolgált WC gyanánt. Vagononként 50-60 embert zsúfoltak össze, akiknek még leülni is alig volt lehetőségük. Minden vagonban egy csendőr vigyázott arra, hogy a rabok nehogy szökést kíséreljenek meg. Ez a csendőr a fékezőfülkében kapott helyet, ahonnan ugyan rálátott a bezsúfolt zsidókra, de velük nem kellett keverednie, érintkeznie. A vonat elsőként Kassán állt meg, ahol a helyi csendőrök további fosztogatásokat foganatosítottak. A deportáltaktól még a náluk levő bőrből készült ruházatot is elvették.

„És reggel fölébredtünk, közölték, hogy szedjük össze a magunkat, és akkor kimasíroztunk a hatvani vasútállomásra. Ott már állt vagy húsz-harminc vagonból álló, zárt kis marhavagonokból álló szerelvény. Ott már SS tiszt is voltak. Csendőrség, rendőrség mindenki volt. És akkor fölhajtottak bennünket a vagonokba.”

(interjú FORGÁCH JÁNOS holokauszt-túlélővel)

12. kép: A hatvani cukorgyár

Három napos, nyomorúságos körülmények közötti utazás után érkeztek meg Birkenaubá, ahol rögtön válogatáson estek túl. A vagonokból kiszálló embereket ötös sorokba állították, külön választva a nőket és a férfiakat. A válogatásokat orvosok végezték, köztük dr. Josef Mengele, akinek a neve egybeforrt a magyar holokauszttal lévén, hogy a magyarországi deportáltak szelektálásának ő volt a felelőse.

A munkaképteleneket, öregeket, gyerekeket azonnal félreállították, ők rögtön gázkamrába kerültek. A gázkamrákban megölt emberek holttesteit a krematóriumokban elégették, hamvaikat szétszórták.

13. kép: A magyarországi deportáltak szelektálása, az előtérben Josef Mengele

Az egész szelektálás alatt a németek határozottak voltak, de kerülték az erőszakot és a vitát, mert az ellenállást válthatott volna ki, ami akadályozta volna a folyamat gyors menetét.

A transzportoknak általában 20-30 százalékát találták munkaképesnek. A munkaképes korú és állapotú deportáltakat a táborba kísérték, ahol a valódi fürdőben ajkukat, szőrüket leborotválták, majd rabruhát kellett felvenniük. Rájuk a kényszermunka, az alapvető táplálékigényt sem kielégítő ételmennyiség, és az SS katonák kegyetlenségei vártak.

Többszöri szelekción kellett átesniük, ahol állítólag a munkaképeseket válogatták ki a munkaképtelenek közül, de a fő szempont a gázkamrába küldendők létszáma volt.

A magyarországi vidéki zsidók deportálása két-három hónap alatt lezajlott. Bár Horthy Miklós kormányzó egy időre leállította az internálást, az a vidéki településeken tovább folyt. Az auschwitzi haláltáborokban megölt magyarok számával kapcsolatban csak becslésekre hagyatkozhatunk, mert a dokumentációk jó részét elégették. Becslések szerint a beérkezettek 80%-át a táborba érkezés utáni pár órában megölték, mint munkaképtelent. A többiek nagy részével a kegyetlen bánásmód, az éhezés, és az egyéb folyamatos szelektálások végeztek. Mintegy 360-390 ezer magyar zsidó halt meg a holokauszt folyamán, ez a deportáltak 80-90%-át jelentette (KÁDÁR ÉS VÁGI, 1999).

Az 1944-ben deportált gödöllői zsidók közül csak egy személy, Forgách János tért vissza. A többi, több mint száz izraelita vallású személy odaveszett.

Fontos még a gödöllői zsidó lakosok holokauszt alatti sorsának áttekintésénél **Vitéz Endre László** személyével kicsit bővebben foglalkoznunk.

Endre Lászlót 1919-ben nevezték ki gödöllői szolgabírónak, majd 1923-ban főszolgabírónak. A gödöllői járásban rajtaütésszerű szemléket tartott a zsidó kereskedőknél, melyek során mindig talált valamilyen vélt vagy valós szabálytalanságot, amelyet a helyszínen kiszabott magas bírsággal, az üzlet bezárásával, elzárással torolt meg.

Több bejelentés is kifogásolta a működését, de a nemzetgyűlési képviselő édesapa támogatásával hosszú ideig nem lett konkrét ügy a tevékenységéből. Egészen 1934-ig volt főszolgabíró, ekkor nyilvános antiszemita viselkedése miatt le kellett mondania pozíciójáról.

1937-től együttműködött Szálasi Ferencsel, közösen hozták létre a Magyar Nemzeti Szocialista Pártot.

1937-ben szemlét tartott a gödöllői izraelita temetőben, amelyet zsúfoltnak talált, és azonnali bezárását rendelte el. Új temetőhelyet is kiutalt az izraeliták számára, amely azonban a községi dögtemető és a vágóhíd között feküdt. (XANTUS, 1988, 22.)

1938-ban Pest vármegye negyedik alispánja lett, amely pozícióból befolyással bírt a rendőrség és a vidéki csendőrség irányítására.

Hozzá tartozott továbbá a zsidó hitközségek feletti legfőbb felügyeleti jog.

Botrányt okozott az is, amikor Endre László a „Hová tegyük a zsidókat?” (Írta: Egon van Winghene) antiszemita brossúra kinyomtatását a gödöllői Kalántai nyomdára bízta (VÁGI, 2003). A brossúra a zsidó kérdés végleges megoldásával, és a zsidó nép erőszakos kitelepítésével foglalkozott (Madagaszkárra); a cselekvési tervet pontokba szedve írta le:

- „1. Követelni kell nemcsak az árja paragrafus minden téren való érvényesítését, de az árja bizonyítvány kiállítását is. (...)*
- 4. A lépcsőnkénti társadalmi elválasztás és kirekesztés követelése.*
- 5. Iskolai téren való teljes elválasztás.*
- 9. A közélet minden terén szigorú numerus clausus, elővigyázati átmeneti állapot gyanánt.*
- 10. A zsidóknak, mint idegen népnek, tervszerű társadalmi, gazdasági és politikai jogtalanítása minden árja és árává vált ország törvényhozásában.*
- 11. Megfelelő fokozatos korlátozása minden zsidókorcs polgárjogának, legalább is a negyedik nemzedékig.*
- 12. A zsidó vagyonok legmesszebbmenő elkobzása az árja munkások szociális kérdésének ésszerű és gyökeres megoldása céljaira, mely követelés természetes következménye annak a ténynek, hogy minden zsidó vagyon árja munka veritékéből származik; - az elkobozott zsidó vagyon egy része pedig az alkotandó zsidó állam felállítására lesz fordítva.*
- 13. A zsidóságnak az árja-keresztény kultúrkör minden államából való teljes mértékű jogi és társadalmi kirekesztése, és végül:*
- 14. A zsidó államnak megalkotására megfelelő nagyságú területnek (szigetnek) átengedése és a zsidó nép kényszer útján való betelepítése, árja ellenőrzés mellett.”*

(WINGHENE, 1933)

1939-től Endre László fokozatosan egyre nyilvánvalóbb és durvább zsidó ellenes intézkedéseket hozott: saját hatáskörű döntése szerint gyanús zsidók telefonjait leszereltette és rádióit lefoglaltatta; a zsidó gyógyszerészek közgyógyellátásban való részesedését 10%-ra korlátozta; megtiltotta, hogy a zsidók a keresztényekkel együtt utazzanak, és így tovább (VÁGI, 2003).

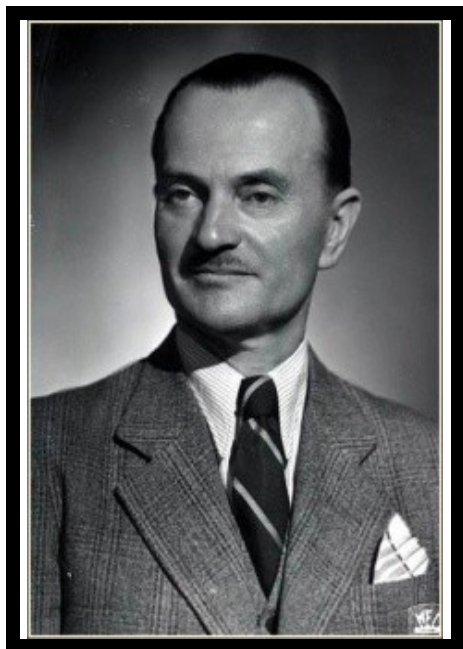
1944 áprilisától belügyi államtitkárként Adolf Eichmannal, személyes jóbarátjával kidolgozták a zsidóság deportálásának menetét.

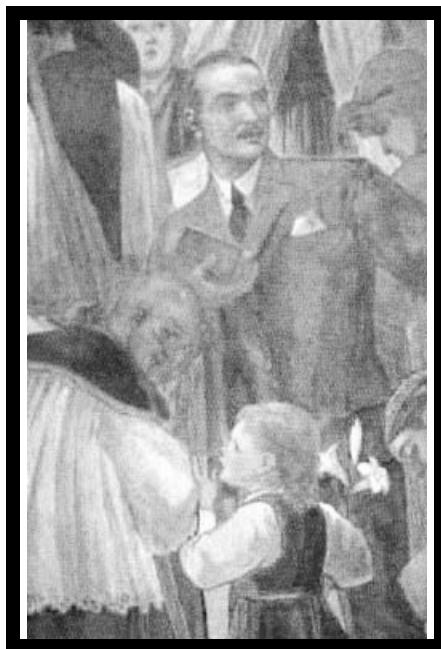
*14. kép: Endre László,
kivégzése előtt néhány perccel*

A háború befejeztével Endre László hamis papírokkal bújált, de sikerül letartóztatni, majd 1945 decemberében népbíróság elé került, ahol háborús bűnösként halálra ítélték. Megbánást nem tanúsított, az ellene felhozott vádakban szereplő tényeket elismerte, kegyelmet és bocsánatot nem kért.

Érdekes vita forrása Endre Lászlóval kapcsolatban a gödöllői katolikus bazilika egyik freskójának ábrázolása. Dr. Mélykúti Csaba szerint az orgona feletti freskón Endre László képmása található, amint ünneplőbe öltözött emberek között igyekszik Szűz Máriához. A freskó 1942-ben készült, Endre László pedig akkoriban igen népszerű volt a keresztény lakosság körében. Bár a freskón található alak valóban a megszólalásig hasonlít Endre Lászlóra, többen mégis kételkednek abban, hogy a festmény őt ábrázolná (MÉLYKUTI ÉS MÉLYKUTI, 2004).

15. kép: Endre László

*16. kép: A Máriabesnyői Bazilika
freskóján látható alak*

A holokauszt után

1945 után Gödöllőn nem alakult meg újra a zsidó hitközség, a visszatérők számát feltehetőleg csökkentette a kivándorlások száma is. Akik mégis itt telepedtek le, vallásuk gyakorlására valószínűleg budapesti létesítményeket vesznek igénybe.

1988-ban megkezdődött a helyi izraelita ótemető helyreállítása, amelyet kegyeleti parknak nyilvánítottak.

1993-ban emléktáblát avattak a gödöllői Kossuth Lajos utcai bölcsőde homlokzatán, lévén, hogy ezen a helyen állt az 1950-ben lebontott zsinagóga.

2003-ban emléktáblát avattak a hatvani cukorgyár területén, amely a környékbeli zsidó lakosok gyűjtőtábora volt.

Manapság a gazdasági problémák erőteljesen felélesztik a régi gyűlöletet, így az antiszemita megnyilvánulások előtérbe kerülését is okozzák. Erre példa a gödöllői izraelita ótemető 2003-ban történt vandál megrongálása, melyet a Városi Önkormányzat rögtön helyreállított. Ilyen esemény még a holokauszt emlékvagon gödöllői megrongálása is, a helyi önkormányzat ebben az esetben is példás gyorsasággal hozta rendbe az okozott kárt. A rendőrség mindkét esetben nyomozást indított.

17. kép: A Gödöllőn megrongált holokauszt emlékvagon és utazó kiállítás 1. (2007)

18. kép: A Gödöllőn megrongált holokauszt emlékvagon és utazó kiállítás 2. (2007)

Az interjúról

A terjedelmi korlátok miatt sajnos nincsen lehetőség Forgách János, az egyetlen gödöllői holokauszt-túlélő interjóját a tanulmány részeként szerepeltetni, így csupán mellékletként tartalmazza. Forgách Jánossal a gödöllői izraelita ótemeőben találkoztam, még 2011-ben, egy holokauszt megemlékezés kapcsán. Nagyon érdekes volt, hogy a beszéde nem a gyűlöletről, nem a bosszúról, még csak nem is a saját sérelmeiről, hanem csak a tényekről szólt. Olyan tényekről, amelyektől elborzadunk, elrettenünk, és talán hallani sem akarunk róla. Személyes megkeresésemre János bácsi nagy örömmel reagált. Még az interjú előtti beszélgetésünkben hangsúlyozta, hogy mindig örül annak, ha kérdezik, mert fontos, hogy az emberek tudjanak arról, hogy mi történt. Az interjú alatt szerettem volna, ha nem befolyásolom a kérdéseimmel János bácsit, hanem arról beszélhet, amit fontosnak, lényegesnek tart. Az interjúról videófelvétel készült, amely szintén a mellékletben található.

A dolgozat zárásaként álljanak itt János bácsi interjúzáró mondatai:

„Én ma már nyugdíjas vagyok. Nyugdíjasként jól élek. Szép nyugdíjam van, nem panaszkodom. Soha nem panaszkodtam, nekem elég a nyugdíjam. Mindenem megvan, szinte alig várom, hogy valamit vehessek. Egy élet munkája után minden megvan. Nem haragszom senkire, miért is haragudnék?”

Köszönetnyilvánítás

Köszönöm konzulensemnek a dolgozat megírásához nyújtott segítségét, Forgách Jánosnak az interjúban való részvételét és a családi fotóinak rendelkezésemre bocsátását.

Hivatkozás jegyzék:

- FROJIMOVICS K., KOMORÓCZY G., PUSZTAI V., ÉS STRBIK A. (1995). A zsidó Budapest. Városháza kiadó. Budapest. 125
- HORVÁTH I. (1941). Gödöllő a felszabadulástól II. Józsefig. [s.n.] Szeged.
- HOVHANNESIAN E. (1939). Jobb magyar jövő felé. *Gödöllői Hírlap.*(január 1.) Gödöllő, 1.
- HOVHANNESIAN E. (1939). Keresztény magyar üzlet. *Gödöllői Hírlap.*(január 29.) Gödöllő, 6.
- HOVHANNESIAN E. (1944). Kijelölték a zsidók lakhelyét. *Gödöllői Hírlap.*(május 21.) Gödöllő, 2.
- HOVHANNESIAN E. (1944). Zsidók száma Gödöllőn. *Gödöllői Hírlap.*(június 4.) Gödöllő, 3.
- HOVHANNESIAN E. (1944). Azokat a gödöllői zsidókat. *Gödöllői Hírlap.*(június 25.) Gödöllő, 2.
- Holokauszt emlékkönyv (1994). szerk. KRÁLL Cs. Teljes Evangéliumi Diák és Ifjúsági Szövetség. Egyetemi nyomda. Budapest. 331.
- KÁDÁR G., ÉS VÁGI Z. (1999). Magyarok Auschwitzban. Holocaust Füzetek 12. Budapest. Magyar Auschwitz Alapítvány - Holocaust Dokumentációs Központ.
- KOMRÓCZY G. (2012). A Zsidók története Magyarországon I. Kalligram kiadó. Pozsony-Budapest.
- MÉLYKÚTI Cs., ÉS MÉLYKÚTI L. (2004). A gödöllői izraelita hitközség és ótemető története. KT könyv és Lapkiadó. Révkomárom. 21; 27; 41; 42
- OBERNYÁK N. J. (1875). Gödöllő hajdan és most. Budapest. 24; 26
- PÉTERFI Cs. (2013). Gödöllő. Gödöllő Város Önkormányzata. Gödöllő.
- RÓBERT P. (1998). Cserkész világtalálkozó. *Turista magazin.* (szeptember), Budapest. 17.
- SZITA SZ. (2001). Együttélés, üldöztetés, holokauszt. Korona kiadó. Budapest.
- VÁGI Z. (2003) Endre László politikai pályája 1919–1945. Budapest. ELTE-PhD.
- VENETIANER L. (1986) A magyar zsidóság története. Könyvértékesítő vállalat. Budapest.
- XANTUS Z. (1988) A gödöllői temetők története 1746-1944. Kézirat. Városi Múzeum-kronikaíró pályázat. Gödöllő. 22.

Elektronikus hivatkozások:

- ECRI: (2003). A rasszizmus és faji megkülönböztetés elleni küzdelem a nemzeti jogalkotásban. Strassbourg. 5.
(URL: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/gpr/en/recommendation_n7/REC7-2003-8-HUN.pdf Letöltve: 2014. január 20.)
- E. WINGHENE (1937). Hová tegyük a zsidókat? Ford.: Szabó I. Kalántai nyomda. Gödöllő. (Eredeti cím: Arische Rasse, christliche Kultur und das Judenproblem Erfurt 1933. U. Bodung kiadás)
(URL: <http://www.angelfire.com/zine2/judeolog/konyvek/wingene.htm> Letöltve: 2013. április 11.)
- HORTHY M. (1953). Emlékirataim. Reproduccion Prohibida. Buenos Aires. 193. (URL: <http://stud-theol.blogspot.hu/2010/06/horthy-miklos-emlekirataim-1953-pdf.html> Letöltve: 2014. január 20.)
- ÚJVÁRI P. (1929). Magyar Zsidó Lexikon. Budapest. 224; 913-914; 733-734;
(URL: <http://mek.oszk.hu/04000/04093/html/> Letöltve: 2013. március 19.)
- SZABAD GY. (2004). *Kossuth Lajos üzenetei.* szerk. Neuman Kht. Budapest. 117-118.
(URL: <http://mek.oszk.hu/04800/04882/html/> Letöltve: 2013. április 11.)
- VARANNAI Z. (1997) Numerus Claussus. *Rubicon.* 1997/1.
(URL: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/numerus_clausus/ Letöltve: 2013. április 11.)
- MÉLYKÚTI CS., ÉS MÉLYKÚTI L. (1998). Gödöllő zsidó emlékei. Új élet, 1998. június 15.
(URL: <http://www.zsido.hu/ujelet/archiv/u9812.htm> Letöltve: 2013. április 11.)

Képek jegyzéke:

1. kép II. századi zsidó sírkő Esztergomból. *Budapesti Történeti Múzeum.*
2. kép Vízkelety Béla kőrajza 1864-ből: Mátyás és Beatrix bevonulása Budára 1476-ban. A kép bal szélén Mendel Jakab, a zsidók prefektusa. *MTA, Művészettörténeti Kutató Intézete, Budapest, 1993, 270. kép.*
3. kép Nem bizonyított Munkácsy Mihály festmény a tiszaszlári zsidó vérvád kapcsán. *Index*
http://index.hu/kultur/2013/03/04/antiszemita_pornot_festett_munkacsy_mihaly/
4. kép I. Grassalkovich Antal. *Gödöllő Városi Múzeum.*
5. kép Horthy Miklós Gödöllőn. *Gödöllő Városi Múzeum.*
6. kép A gödöllői zsinagóga, lebontották 1950-ben. *Mélykúti Cs., és Mélykúti L. (2004). A gödöllői izraelita hitközség és ótemető története című könyvből származik. p. 103.*
7. kép Forgách János holokauszt túlélő gyermekkorában. *Forgách János tulajdonában.*
8. kép Forgách János holokauszt túlélő és családja. *Forgách János tulajdonában.*
9. kép Keresztény magyar üzlet. *A Gödöllői Városi Könyvtár, Helytörténeti gyűjtemény.*
10. kép Gödöllői Hírlap 1944. május 21. *Gödöllői Városi Könyvtár, Helytörténeti gyűjtemény.*
11. kép Forgách János holokauszt túlélő és családja. *Forgách János tulajdonában.*
12. kép A hatvani cukorgyár. *Gödöllői Városi Könyvtár, Helytörténeti gyűjtemény.*
13. kép A magyarországi deportáltak szelektálása, az előtérben Josef Mengele. *Holokauszt Emlékközpont.*
14. kép Endre László, kivégzése előtt néhány perccel. *Bojár Sándor 1946.*
15. kép Endre László. *Mélykúti Cs., és Mélykúti L. (2004). A gödöllői izraelita hitközség és ótemető története című könyvből származik. 57.*
16. kép A Máriabesnyői Bazilika freskóján látható alak. *Mélykúti Cs., és Mélykúti L. (2004). A gödöllői izraelita hitközség és ótemető története című könyvből származik. p. 107.*
17. kép A Gödöllőn megrongált holokauszt emlékvagon és utazó kiállítás 1. (2007). *Index*
[\(http://index.hu/bulvar/holo0927/](http://index.hu/bulvar/holo0927/)
18. kép A Gödöllőn megrongált holokauszt emlékvagon és utazó kiállítás 2. (2007). *Index*
[\(http://index.hu/bulvar/holo0927/](http://index.hu/bulvar/holo0927/)

MELLÉKLET

Interjú Forgách János holokauszt túlélővel

Készült: 2013. március

Készítette: Halász Tibor

Mesélne egy kicsit magáról, a háború előtti időszakról?

1928. február 15-én születtem Gödöllőn. Az apámnak volt egy kis hentes-mészáros üzlete a Fő utcán, amit akkor Horthy Miklós utcának hívtak, most azt hiszem Szabadság útja. Hárman voltunk testvérek. Volt egy akkor nyolc évvel idősebb bátyám a Pali bátyám, és volt egy öt évvel idősebb bátyám, a Pista bátyám. Tehát hárman voltunk testvérek. A rokonságom is lényegében nagynénik, nagybácsik, unokatestvérek, azok férjei, vagy éppen feleségeik, akik éltek. Ezek mind tizenegyen voltunk Gödöllőn.

Még csak annyit Gödöllő zsidóságáról, ha megelőzhetem az egyéb mondanivalót, hogy körülbelül huszonöt zsidó család volt, olyan 100-120 fővel összesen. Ezt onnan tudom, hogy nemrég, olyan öt-tíz évvel ezelőtt meghalt az unokanővérem, akivel sok évvel ezelőtt összegyűltünk és végig néztük, és ő emlékezett minden zsidó család nevére, hogy hol lakott. Én csak részben, mert én gyerek voltam, és tulajdonképpen nekem a teljes lista meg van a gödöllői zsidóságról. Ez egyébként, közbevetőleg mondom, hogy a gödöllői Önkormányzati múzeumban, nem tudom pontosan mi a neve, ott egy ilyen két órás interjút csináltak velem, és én felsoroltam név szerint ezeket a családokat. És még előzetesen azt mondanám, mielőtt a gyerekkoromra visszatérnék, hogy Gödöllőről, amikor ugye a munkaszolgálatosok, satöbbik nem voltak ott, mert a fiatal férfiak húsz és negyven között nem voltak otthon, valahol a fronton voltak. Főleg nők, gyerekek, idős emberek voltunk, olyan nyolcvan lehettünk nagyjából. Ez a nyolcvan elment ugye az internálás során, amit majd részletesen elmesélek, és abból én egyedül jöttem vissza. Tehát a két bátyám visszajött, de az egyik más koncentrációs táborból és a munkaszolgálatból. Tőlem teljesen függetlenül. Én akkor a Gödöllőről elvittek közül egyedül jöttem haza.

Visszatérve a gyermekkorra. Nekünk és tulajdonképpen más zsidó családoknak, semmi bajunk nem volt Gödöllővel, közönségével, lakosságával. Ez egy tízezer fős község volt, nagyközség, nevezem akárminek. Nagyközség, talán járási székhely lehetett, vagy fene tudja mi. Volt szolgabíróság, volt adóhivatal. Volt akkor, nem önkormányzat volt, hanem községháza és annak nem tudom a vezetését most hirtelen, hogy hogy hívták. Nem polgármester volt, hanem valami egyszerűbb kifejezés.

Tehát nagyon jól megvoltunk. Együtt futballoztam az azonos korú gyerekekkel. Én az elemi iskolát Gödöllőn egy zsidó vallási iskolában végeztem el, de úgy végeztem el, hogy összesen négy osztály volt, mert hogy-hogy nem tizenketten voltunk a négy osztályban összesen. Első két osztály volt az egyik teremben, a másik két osztály a másik teremben, és egy tanító járkált oda-vissza és igazgatott bennünket. Feladatot adott, kihallgatott, de nagyon jó iskola volt. De járt oda egy-két keresztény gyerek is mert bevették. És amit akartam mondani. Onnan, tehát nekem egy nagyon kedves, boldog ifjúságom volt. Futballoztam, bicikliztem, mindent ugyanúgy mint bármelyik más, más vallású gyerek. Nem is éreztük. Nagy becsülete volt az apámnak, mint családnak, de a többi családtagomnak is, tehát mindenki, mindenkivel jóban volt.

Amit akartam mondani, hogy lényegében a negyedik általános elvégzése után, apám beíratott a Premontrei gimnáziumba, ami most azt hiszem mezőgazdasági, vagy nem tudom milyen intézmény, vagy legalábbis sok éven át úgy tudtam. Most nem tudom változott-e valami.

És oda beíratott. Ez egy rendkívül jó gimnázium, papi gimnázium, papi rend. Ilyen nem tudom, minek nevezzem, reverendában voltak, világos ilyen drapp szerű reverendában, kék színű cingulummal, ilyen szalaggal, nem zsinórral, szalaggal, a tanárok. Mindegyik képzett tanár volt, de volt paptanár is és volt világi tanár is. Két tornatanár, az énektanár, a rajztanár, tehát sok tanár civil volt, de ott tanított.

Na hát ennyit erről. A negyedik gimnáziumig elmentem. Nem voltam nagyon jó tanuló, hát akkor olyan ötös volt a legjobb jegy. Asszem olyan hármás, hármás-négyes körül volt. Nem voltam buta gyerek, mert még azt is hozzá kell tegyem, hogy Gödöllőn ugye óvoda nem volt, vagy ha volt is, gondolom nagyon drága lehetett. És akkor az apám otthon tartott, apám-anyám. Volt egy ilyen házvezető nőnk, hogy ők dolgoztak, hárman voltunk gyerekek, tehát kellett valakinek velünk lenni, aki főzött, takarított, mosott. Egy vidéki parasztasszony volt egyébként, Mari néninek hívták, és miután nem tudtak velem mit csinálni, a középső bátyám, aki öt évvel volt, vagy négy évvel volt idősebb, az járt oda ebbe az iskolába. És engem magával vitt, volt egy ilyen kis székem, ott leültem az első padsorba, az első osztályban, és öt és fél éves koromban perfekt írtam-olvastam. Öt és fél éves koromban felvettek az általánosba, és kilenc éves koromban fölvettek a gimnáziumba, tehát mondjuk, idézőjelben mondom, hogy „hülyegyerek” nem lehettem, csak nem sok kedvem volt tanulni. Na, most ebben a gimnáziumba természetesen elsőtől negyedikig tanultam latint, harmadik-negyedikben németet, ötödiktől nyolcadikig, vagy franciát, vagy görögöt tanultam volna ha folytatom, mert olyan tanár volt és az volt. Tehát ennyi nyelvet. Meg is maradt, mert, ezt most megint előzetesen mondom, hogy ezzel a fejjel perfekt beszélek oroszul, mert én a

diplomámat a Szovjetunióban szereztem, öt év alatt, nem magyarul. Beszélek jól angolul és beszélek jól németül, és valamennyire még magyarul is. (Nevet) Ebből kifolyólag van nyelvérzékem és a latin nagyon sokat jelentett.

És akkor az apám éppen, nem tudom már hány, négy vagy hány zsidótörvény volt akkor, ami rendkívül sújtott bennünket, azt mondta az apám, hogy semmi értelme nincsen továbbtanulni, mert közalkalmazottnak, bankba, sehová nem vennének, sőt minden száz egyetemi tanulóból hat lehetett zsidó, ha legalábbis még igen, legalábbis a törvényben ez volt. Ez volt a Numerus Clausus. Tehát azt mondta, hogy szakmát kell tanulnom. Én azt mondtam, hogy fogtechnikus szeretnék lenni. Igen ám, de az egyetlen fogtechnikus egy Ignác nevű Gödöllőn, az a Nyilas párt egyik vezetőségi tagja volt. Hát ahhoz természetesen nem mentem. Ő nem mutatta ezt ki, de tudtuk. Mert hogy csöndbe volt ám a Nyilas párt abban az időben Gödöllőn, nem hangos volt. És akkor nem azt mentem, mert apám mellett volt egy üzlet, az apám üzlete mellett, egy Déri Ottó nevű cipész, cipőfelsőrész-készítő. Aszonta, hogy ő fölvesz. Hát ő ugye nem volt nagy szerencse. Nagyon rendes ember volt, nem volt antiszemita érzelmű, de ő volt Gödöllő leventeparancsnoka. Hát ez a másik (nevet) valami volt, ami nem volt valami kedves, de nekünk is kellett leventébe járni, de nekünk nem kellett azt a fa-puskát vinni, amit a többieknek, nem tudom hánytól hányig jártak oda hetente egyszer, de nekünk is ott kellett lenni. Ott voltunk

Visszatérve ez 1942 őszén volt. Akkor leszerződtem kettő és fél évre. El is végeztem ezt a két és fél évet. Még ma is tudnék cipőt csinálni, felsőrészt-alsórészt, talán ennyi hatvan év után, vagy hatvanöt év után, de hát nincsen rá szükségem. Na, most fölszabadultam 1944. május 1-én kaptam meg a segédleveletem. Meg is van valahol egyébként, meg is maradt. Az apám jó időben, jól érezte, hogy már nagyon rossz a helyzet. Az egyik legjobb barátjának, egy Szalay Géza nevű fodrászmester volt, annak odaadta az iratainkat, néhány fényképet, ezek is úgy maradtak meg, néhány ékszer. Az anyám gyűrűit, az ő óraláncát, mit tudom én. Ezeket vissza is kaptuk mikor visszajöttünk. Tehát fölszabadultam május 1-én, 1944-ben, és június 12-én elhurcoltak. Tehát két hétig, hogy dolgoztam-e vagy nem azt nem tudom, mert közvetlen két hetem volt ahhoz, hogy a szakmai oklevél és az elhurcolás között, tizenkét nap.

Akkor most inkább arról beszélnék előzetesen egy pár szót, hogy a bátyám, aki akkor húsz év körüli volt, huszonegy. Nagyon szép tenor hangja volt és szeretett énekelni. És a Vidák Sándor atya, a rádióban csak ő játszott, mindig cigányzenekarként, ha valamit adtak. Az Gödöllőn a Pester-féle vendéglőben, most nem tudom, hogy hívják. Az egy szálloda és vendéglő volt egyben, és ott szombatonként és vasárnaponként játszott egy zenekar, és ő oda elment és egy pohár sör mellett, mert magyar nótát énekelni. Másnap Kistarcsára internáltatta

Vitéz Endre László, aki akkor ott főszolgabíró volt. Erről ennyit. A bátyámat már akkor behívták, már másfél éve munkaszolgálatban volt, valahol az Ukrán fronton. De sikerült aztán neki visszajönni.

Tehát akkor visszatérnék arra, hogy június 10-e lehetett, ezt emlékezetből gondolom. Június 10-e lehetett, amikor megjelent két csendőr, hozott egy papírt. Nem tudom kinek az aláírása lehetett, lehet az Endre László aláírásával, hogy két nap múlva, június 12-én jelenjünk meg egy Dautsch nevű bankár volt, egy bankár volt akkor Gödöllőn, nem messze a Kossuth Lajos utcában a Hangyarevű, nem a Hangyarevű, hanem egy másik ilyen csemege jellegű üzlet volt és a mellette lévő ház volt az övé. És nagy udvar volt, hogy ott jelenjünk meg. Ezt minden zsidó család megkapta, hogy vegyünk magunkhoz két-három napra való élelmiszert, valami ruhát, mert visznek Németországba dolgozni, munkát végezni. Hát ezt úgy elég naivak voltunk el is hittük. Összekészültünk. Két nap múlva 12-én reggel, megjelent megint két csendőr. Kimentünk a lakásból. Ő ránk zárta, elvitte a kulcsot. Attól kezdve az a vagyonunk volt ami rajtunk volt, meg amit vittünk magunkkal. Hát megjelentünk, mit tudom én, nyolc óra, kilenc óra fele, a Deutch-nak a házában az udvaron. Minden család délig odajött, ez a huszonöt család, vagy akárhány, nem tudom. Megjelentünk és ez megvolt. Persze ott csendőrök őriztek, hogy nehogy kiszökjünk onnan, mert ugye olyan harciasak voltunk, hogy szökdösni akartunk. És akkor a Fő utcán, a kastélyparkon keresztül, úgy rézsút, a milyen patak van ott, a Rákos-patakon keresztül egy hídon, ilyen rézsút kivittek a vasútállomásra, gyalog. Úgy sétáltunk. Hát aztán némely közönség, aki arra járt összegyűlt, volt aki csupa részvétellel látta ezt. Csupa jó ember, velünk mindig jóban volt. Volt aki mutatta, hogy ja de jó hogy a zsidókat elhurcolják. A lényeg az, hogy oda kimentünk. Délután bevagóníroztak bennünket ilyen normál vagonokba és elvittek Hatvanba, pullman vagonba úgy értem, és a cukorgyárba letettek, a cukorgyár területén. Ahol egy ilyen vörös salak volt. Amivel dolgoztak a kokszt vagy nem tudom micsoda, az elégetett vörös salakja ilyen kupacokba volt hányva, és ott mellette le lehetett feküdni, kinek volt pokróca, kinek nem.

Ezek után mi történt?

Hát ott voltunk egy éjszakát és akkor megint csendőri őrizetben. És reggel fölébredtünk, közölték, hogy szedjük össze a magunkat, és akkor kimasíroztunk a hatvani vasútállomásra. Ott már állt vagy húsz-harminc vagonból álló, zárt kis marhavagonokból álló szerelvény. Ott már SS tisztek is voltak. Csendőrség, rendőrség mindenki volt. És akkor fölhajtottak bennünket a vagonokba. Lépcsőt csináltunk oda. Fölmentünk. Olyan ötven-hatvanan is

voltunk egy vagonba. Épphogy le tudtunk ülni a saját cuccunkra annyi helyünk volt. Néhány vödör vizet, néhány vödröt a WC szükségletéhez. Ugye nők, férfiak együtt voltunk természetesen. És akkor behúzták a vagon ajtaját. Szögesdrót volt természetesen, úgyhogy kinézni se lehetett. De előtte történt egy szörnyű, tragikus dolog. Volt egy Diamant nevű bácsi, nekem akkor bácsi volt. Egy vas üzlete volt a Ferenc József téren, mindjárt nem messze a Fő utcától. És előtte szívszélütés, vagy nem is tudom akkor, most talán agyvérzésnek mondják ugyanazt a betegséget. Pár héttel előtte, nem sokkal előtte. Ott feküdt bénán, kihozták egy ilyen hordágyon. A fia nem tudom hol volt, a lánya nem tudom hol volt. A felesége volt egyedül aki, persze kihozták valakik így hordágyon. Majd az SS látta, hogy mit csináljanak vele? Hiába teszik be, az ott nem marad meg. Egyébként senkije nem maradt a községbe, oszt elővette a pisztolyát és a szemünk láttára föbe lőtte. Aztán elkotorták valahova, vagy akárhova.

Tehát akkor olyan délután valamikor elindultunk, és legközelebb éjfél körül Kassán ált meg a vonat. Addig én nem is tudom, már nem emlékszem rá, hogy a nők hogy ültek a WC-n, arra a vödörre, hogy hogyan? Egyszerűen nem tudom, de hát olyan zsúfoltság volt, hogy lehet elálltak addig hárman. Szóval nem tudom. Férfiak, nők együtt voltunk. Ez a lehetőség volt. Tehát Kassán éjfél körül álltunk meg. Kinyitották a vagonajtókat. Benéztek a csendőrök, akik ültek, mert ezek olyan vagon volt, amit most nem látni. Ugyanúgy kicsi marhavagon, de a végén volt a fékezőnek egy ilyen kurblija. És ott ült a csendőr, őrzött, hogy nehogy a zárt vagonból valaki kiszökjön. Ott ült és akkor ezek a csendőrök odajöttek és közölték, hogy adjunk oda minden bőr holmit, ami van valakinek.

Gondolom itt a ruhaneműkről volt szó?

Nekem volt egy futball-labdám, a gödöllői kölyökesapatban futballoztam. Vittem magammal, persze nem fölfújva, de úgy. Hát odaadtam. Volt akinek volt bőr félkabátja, mit tudom én. Odaadtuk. Akkor mondták, hogy akinek bármilyen ékszere van, nyaklánc, gyűrű azt is adja le, mert nekünk aztán nem lesz rá szükségünk Németországba. Hát nem volt senkinek olyan amit leadott volna. Kicserélték a vödröket, kiöntötték. A másikba friss vizet. Akkor ránk zárták és akkor SS ruhás legények cserélték le a csendőröket. Ez hogy az a Késmárki vagy nem tudom, hogy hívják, aki most perbe van. Kassán ő volt akkor a csendőrparancsnok, lehet, hogy ő indított bennünket útnak, én nem tudom, de ő abban az időben szolgált amikor a magyarországi június, július, augusztus, két és fél hónap alatt lezajlott, a teljes vidéki zsidóság

evakuálása. Az utolsó szálig. Föl volt írva mindenki. Összegyűjtötték, elbújni nem lehetett, vittek.

Na, jó szóval elindultunk és szintén másnap olyan hajnali időben, de még sötét volt, megérkeztünk valahová, ahova betolatott ez a huszonöt-harminc vagon. Betolt. Nem tudom jártak-e már Auschwitzban, én most voltam nemrég beszélni. Kivisz az élet menete. Már négyszer voltam.

Egy sínen ment be a vagon és ott kettévált. Hogy hívják ezt? A két sín között az a terület, annak van egy speciális neve. Mindjárt eszembe fog jutni, nyolcvanöt év az nyolcvanöt év. És akkor megállt a vagonunk. A másikon egy kiürített. Négy-öt vagon jött ilyen háromezer-négyezer fős töltettel. A másik ki volt ürítve. Megálltunk. Minket lehajtottak csíkos ruhás foglyok. Kanadásoknak hívták őket, azért mert ők a lehányt csomagokból, az ilyen egy csomóba lehányták. Abból hozzájuthattak kenyérdarabhoz, konzervhez, valami isten ments ékszerhez. Szóval mindenhez, amit ott ők kikutatták a csomagokat, mert hát a szortírozás az ő feladatuk volt. Ugyanolyan csíkos ruhás rabok voltak, volt magyar is közöttük. De volt Lengyel, Német minden féle volt. Németek is voltak ám koncentrációs táborban, mert nem volt hajlandó fegyvert fogni, mert a vallása nem olyan volt, nem református, hanem mit tudom én micsoda. Tehát sok német volt. Politikai foglyok is voltak. A lényeg az, hogy minket letessékeltek egy csomóba, kihányták. Kérdeztük, hogy mi lesz a csomagokkal? Táborba jöttünk, munkatáborba. Fogunk dolgozni, lakásunk lesz, meg mit tudom én. Azt mondták, hogy majd visszakapjuk a táborban. Most mi azt is elhittük, bár most utólag kétségem van, hogy akkor elhittük-e. Hogy ilyen nagy halomba fölhányták a bőröndöket, a batyukat, hogy onnan valahonnan én az enyémet visszakapom? De valahogy nem gondoltunk erre.

És akkor jött a doktor Mengele. Ja, igen. Az ellenvonat húzott kifelé az üres. És ilyen SS ruhás fiatal katonák voltak, valószínűleg némileg svábok is, mert volt, aki magyarul azt kiabálta, hogy: „Na, rohadt zsidók, most megtudjátok, hogy mi lesz a sorsotok!” Nem tudtuk mire vélni, mert azt sem tudtuk hol vagyunk. Fogalmunk sem volt. Ez a rettenetesen ködös-füstös levegő volt, több kéményen keresztül, ilyen 8-10 méteres kéményen keresztül lángok csaptak ki. Mondtuk ezeknek, aki magyarul beszélt, hogy: „Mi ez?” Azt mondja, hogy: „Kenérgyár.” Hát azok voltak a krematóriumok. Ott égették az embereket, de ők nem mondhatták, azt mondták kenérgyár.

Dr. Mengelet említette. Ő végezte a szelektálásokat?

Dr. Mengele ott volt másik három-négy tiszttel, vagy valamilyen rangúval. Fölállítottak minket, rámpa eszembe jutott ez a neve, rámpa a két sín között. A jobb oldalin volt a vonatsorunk. Oda a nőket, kisgyerekeket, öregnőket fősorakoztatták, a másik oldalon a férfiakból ugyan így. Én az apámmal álltam be a sorba. Másom nem is volt, közvetlen rokon. Az apám, az anyám, az öcsém meg én. Négyen voltunk. És az anyám, az öcsém, mindenki ott állt. Apámmal ketten voltunk férfiak. És akkor jött a Mengele, és először minket, férfiakat. El kellett vonulni előtte. És akkor állt szembe velünk és integetett, hogy balra-jobbra, attól függ, hogy munkaképesnek látta az illetőt vagy nem. Engem valamiért, hát én futballoztam, erős stramm gyerek voltam, ilyen jó csontú, vastag csontú, rögtön úgy döntött, hogy én az apámmal együtt a jó oldalra kerülök. És akkor én tudom, hogy mi történt velük, azt később, először elmondom, hogy velünk mi történt.

Akkor a „G” láger volt a krematórium és a gázkamraláger. Négy gázkamra volt, öt krematórium. Négy krematóriumnak volt saját gázkamrája, ahol az embereket megfullasztották, gázzal. De az föld alatt volt, csak ilyen kürtők álltak ki, de lejjebb földalatti betonépület volt, beton helyiség. Ezt majd később mondom, mert később már tudtuk, mert elmondták is. Ha láttam volna, akkor most nem mesélném.

Tehát minket elvittek és ugyan ott volt egy ilyen fürdőnek nevezett helység. Óriási nagy terem volt több mellékhelyiséggel. Oda bevittek. Le kellett vetni a ruhát meztelenre, csak a cipőt és a szemüveget vihettük magunkkal. Semmi mást. És akkor lenyírtak minden szőrzetet nullásgéppel. Nem tudom, lenyírtak rólunk, nyilván valami tetvetlenítés lehetett, és akkor átmentünk a zuhanyrózsák alatt, ahol ilyen klór szagú, úgy emlékszem, víz, fertőtlenítő víz. Átmentünk persze törülköző sehol, mert az nem létezett. Akkor leszáradtunk egy pár percre, majd elmentünk egy ablak előtt egyenként és a kezünkbe nyomtak egy csomagot. Abban volt egy lenvászon rabcsíkos, lenvászon nadrág, egy zakó és egy sapka. Az is egy csíkos. Persze fehérnemű semmi sem, alsónemű se zokni semmi. Csak ez a ruha.

Tehát kaptuk ezt a ruhát és összeállítottak bennünket, ez a „G” láger volt. Na, most Birkenauban, az egy alapláger volt, tehát fa barakkokból, tehát úgy volt, hogy A,B,C,D,E,F,G láger volt, ilyen hosszan téglalap alakú, nagy területek. Közöttük, mindegyik között volt egy szögesdrót beton oszlopokon, és az egész drótban nagyfeszültségű áram. Tehát ha valaki, majd később elmondom, mert láttam ilyeneket, akkor ott is maradt.

Tehát bevittek az „E” lágerba, az két láger, körülbelül 150-200 méter volt attól ahol kaptuk a ruhát, meg fürdőt. Az volt a krematórium láger, meg a gázkamra láger, de ez egy külön

építmény volt, mi nem tudtuk, hogy ez van. Mi ezen átmentünk és akkor kívül a lágereken kívül volt fő út, és ott bevittek az „E” lágerba. Cigányláger volt. Azért volt cigányláger, mert az egyik sorban, körülbelül 20-20 ilyen fa barakk volt egymás mellett, és ahogy bementünk az egyikben, a jobb oldali soron cigányokkal volt. Magyar, német, cseh, lengyel, minden féle. És még ráadásul mintha családokkal lettek volna, mint ha feleségek is lettek volna. A sorsuk ugyan az lett, majd elmesélem, amikor oda jutok. Tehát bementünk és a baloldali lágersorban volt a konyha mellett egy üres barakk. Oda bevittek bennünket. Fölállítottak és egy magyarul beszélő, szintén csikos ruhás rab, olyan ötven év körüli férfi lehetett, magyarul elmondta, hogy akinek a talpába, sarkába be van építve valami briliáns, adja elő, vagy akármi érték, mert tegnap is találtak és azt főbe lötték, vagy felakasztották, mit tudom én mit csináltak. Persze senki nem adott semmit, mert nem volt senkinek.

Majd utána azt mondták, hogy aki 16 éven aluli, az álljon külön, mert az gyerekblokkba kerül, könnyebb munkán stb-stb. Az apám azt tanácsolta, hogy akkor én álljak oda. Lehet, hogy ez nem egy jó dolog volt, mert lehet, hogy élve jött volna vissza meg én is. Nem tudom. Sose lehet tudni.

Különálltam, ők elmasíroztak. Láttam ötös sorokban. Kötelező volt, mert a számlálás miatt az ötös sorok. És többet nem is láttam. Egy órát voltam ott az apámmal és többet nem láttam. Azt sem tudom hová került, milyen munkára, mert az egy elosztó láger volt a Birkenau. Onnan vittek, volt százötven másik láger, Lengyelország, Németország, Csehország területén, tehát mit lehet tudni? De nem jött vissza, úgyhogy mondom egyedül jöttem vissza a családból. Na, most bekerültünk. Két gyerekblokk volt, az elsőben laktak fiatalok. Bekerültünk és a következőt tudom mondani a kosztról. Minden blokknak volt egy blokk SS-ere, blokk felelőse, aki vigyázott ránk, mert sehova nem mehettünk ahova akartunk, csak ahová ők megengedték, és ha munkára mentünk, akkor mindig a kapó, aki általában lengyel volt vagy német, ugyanolyan rabruhában csak más jelzéssel. Azok vittek bennünket.

Na, most akkor tovább mondanám, hogy milyen sorsunk volt, hogy mit kaptunk enni. Reggel ugye kapott mindenki egy ilyen mélytányér szerű alumínium, vagy nem tudom edényt. Az volt az edény, abban kaptuk az élelmiszert. Reggel abba kaptunk valami löttyöt, ami biztos nem teafüvből volt, hanem isten tudja, miből van. Sötét színe volt, nem fekete, de olyan nem világos. Valamiféle füből csinálták, de csak úgy üresen, cukor nélkül, minden nélkül. Megihattuk. Akkor délben, ha kint voltunk nem kaptunk semmit, amikor bementünk délután a munkából, akkor el kellett menni a konyha előtt, és a konyhán át egy ilyen mély kanállal, mindenki kapott a csajkájába, és kapott mellé egy ilyen négyszögletes kenyeret, ilyen katonai kenyér, ami majdhogynem korpa volt. A kenyér hatfelé volt vágva, a kilós kenyér és annak a

hatod darabja volt egy olyan. És rajta volt körülbelül egy deka margarin, egy kanál marmaládé, amit vegyes íznek mondanák, vagy az, vagy ha nem akkor ilyen vékony szelet wurst ilyen szalámi féle, nem téliszalámi, egy szelet. Ez volt a vacsora. Aki megette a vacsorát, az másnap reggel nem evett semmit. Aki a felét meghagyta az reggel azt ette. Ez körülbelül olyan száz kalória alatt lehetett. Ez volt. Mert hát mi volt a cél? Az volt a cél, hogy eleve elpusztítani, akit nem látnak, főleg nőket, gyerekeket, idősebbeket, gyerekeket, férfiakat is. Azokat elpusztítani rögtön a gázkamrákba. Közbevetőleg mondom, hogy hatmillió embert égettek el Birkenauban. Ebből olyan, majdnem minden tízedik magyar volt.

És akkor visszamentünk, ezt kaptuk, ez volt a koszt.

Dolgozniuk kellett a kosztért?

Mit dolgoztunk? Ja, hát akkor elmondanám, hogy mielőtt dolgozni kijártunk, hogy Mengele az első szelekciót ugye ott csinálta a vagonoknál, de ő ötször szelektált engem. A másodikat még elmondom a többit nem, hogy ne legyen unalmas. Kivezényeltek bennünket, az „E” lágernek a végében volt egy agyagos futballpálya. Hogy ki futballozott ott azt nem tudom, mert valamikor ez egy ilyen lótenyésztő volt. A baromfik is ott voltak, két sorban lovak álltak és fűtött lehetett, mert középen a két sor között, a két terület között, volt egy ilyen búbos kemence a vagon teljes hosszában és én nem voltam ott télen, tehát vagy befűtöttek, vagy nem. Én nem tudom. Január 18-án eleve evakuálták a táborát, de én eleve elmesélem, hogy nem ott voltam már.

Szóval kivezényelte a két gyerekblokkot és ott a futballkapura fölszögeztetett, soha nem felejttem el, egy miskolci gyerek volt, a feje magasságában fölszögeztetett egy léce. Mind a két blokk, ez olyan ötszáz ember lehetett körülbelül, ötszáz gyerek. Átmentünk alatta. Én sűrűltam éppen, én az egyik oldalra kerültem, meg a magasabbak. Akik alacsonyabbak voltak azok a másik oldalra. Ez volt a módszer. Őket rögtön elvitték egy üres barakkba. Éjszaka elvitték őket a gázkamrákba. Elgázosították, elégették.

Öt szelekción vettem részt. Szerencsére mindegyiket túléltem. Nem akarom elmesélni milyen módon. Még egy olyan eset, hogy kiválasztott egy ilyen ötven embert, mert mindig a létszám volt a lényeg. Soványakat, gyerekeket, soványakat, isten ments gyerekeket bezárták, hogy este viszik. Mindig este vitték. Valahogy kifeszítették belülről a barakknak ezt a záró vacakját. Szétszaladtak, elbujdostak. Mit csinált az SS, a lágerparancsnok? Akit tudtak összefogdostak, az ötvenből, aki meg kiment éppen, hogy elmegy a vizesblokkhoz, vagy a

WC blokkhoz, azt is összefogták. Az-az ötven ember, aki a kezükbe került az ment a gázkamrába.

Persze akkor most előre elmondom, hogy augusztus másodikán, onnan tudom, hogy akkor van a magyar cigány holokauszt emléknap, egy éjszaka, mert ugye a blokkból minket nem engedtek ki. Volt WC-blokk, olyan hogy ilyen ötven, hosszú beton építmény, ötven luk rajta. Oda lehetett guggolni, elintézni. Ugyan így a mosdó blokk, hogy volt ötven pisilő, ilyen valami. Oda lehetett megmosdani, persze nem fürödni lehetett, persze ezt se minden nap. Amikor megengedték akkor bemehettünk. Na, mármost a blokkból nem mehettünk ki, le volt zárva. A kapónak elől volt a szobája. A hátsó ajtón ki lehetett menni, mert ott volt két-három ilyen hordó, teteje nélkül. Valami víz volt benne és akkor oda fel lehetett ülni éjszaka, és elintézni. Ez volt a WC lehetőség.

Egy éjszaka hallottuk, borzasztó sírást, rikoltozást, kiabálást. Nem tudtuk mi az. Ki nem nézhettünk. Reggel mikor kimentünk a mosdó blokkba, láttuk, hogy mind a húsz cigány barakk teljesen üres. Egy éjszaka elvitték őket, elgázosították, elégették. Egy éjszaka a teljes cigány lágert, ami volt, egy darab Birkenauba.

Azt még mondanám, hogy gázkamra nem mindenhol volt. Ilyen tömegpusztító volt Birkenauba és még három vagy négy helyen. És temetés se volt, égetés volt. Tehát aki meghalt akármilyen formában, azt az adott kicsi vagy nagy krematóriumban elégették, a porát szétszórták. Ilyen kis tavacskák voltak, abba beleszórták a vízbe a port. Tehát elégettek hatmillió embert, abból négyszázezer magyart. Nem tudom a pontos számot, talán négyszázötvenháromezer magyar zsidót hurcoltak el, és abból talán tíz százalék jött haza '45-ben.

Senkinek nem volt neve. Ha az első nap, ha a hatvanadik nap, ha a nyolcszázadik nap pusztították el, akkor sem tudták, hogy kit pusztítottak el. Névtelen volt mindenki.

Nem próbáltak meg valamit tenni a helyzet ellen?

Volt egy krematórium-lázadás. A krematóriumban úgynevezett Zonder-kommandó dolgozott. Ugyanolyan csíkos ruhában, és őket két-háromhavonta elgázosították, elégették. Nem hagytak tanút. Cserélték őket. Egyszer, amikor ezek tudták, hogy rövidesen sorra kerülnek, valamilyen nők dolgoztak valamiféle raktárakba, ahol hozzá lehetett lőszerhez férni. Kiloptak néhány pisztolyt, golyót és átadták, mert volt a lágerekben is földalatti mozgalom, hogy így nevezzem. Én nem tudtam róla, utólag olvastam. Ezeknek átadták.

A lényeg, hogy ők voltak, akik a hullákat kihurcolták, elégették. Ők megtámadták az őrt, aki ott mellettük volt. Lefegyverezték, meg a többit is. Mi hallottuk, hogy szirénák szólnak és futnak kutyákkal, vérekekkel futnak a mi lágerünk kerítésén kívül az SS-ek. Lövéseket is hallottunk, sorozatokat. Végül is ezek legyőzték azt a húsz-harminc-negyven embert, akik ott dolgoztak. Nem volt fegyvere csak néhánynak. Élve bedobták őket az SS-ek a krematórium tűzébe.

Visszatérnék, hogy a nőkkel mi történt, mert az érdekesebb, mint ami velünk idáig. A nőket, akiket nem a munkaképesek közé soroltak, behajtották, de nem a fürdőbe, hanem egy-egy gázkamra elé. A nőknek ugyan úgy le kellett vetkőzni, ruhát félretenni, meztelenre. Ilyen meztelenen 150-200 embert, nem tudom mekkora volt, behajtották ebbe a földalatti cement helyiségbe, ahol ilyen rózsák voltak a plafonon, zuhanyrózsák. Rájuk zárták az ajtót, ami légmentes volt, és eloltották a villanyt. Sötétben gyerekek, idős asszonyok, mindenki. Filmen láttam később eredeti felvételen, húsz évvel ezelőtt, amikor már lehetett ilyen látni. Rohantak ilyen SS ruhás közlegények, ilyen kilós konzervekkel, amiben ciklon-b gáz volt. Azt beszórták ezekbe a kürtőkbe. Az oda lehullott és a levegővel ciángáz fejlődött. A ciángázban a kínok kínja között, egymást agyon karmolva, taposva az utolsó szálíg meghalt mindenki. Tüdőt, szívet, vért mindent tönkre tett. Mikor elcsendesült akkor föltoltották a villanyt, az ajtókon ilyen eltolható kémlelő volt. Azon benéztek. Látták, hogy senki nem mozdul, akkor kinyitották. Ventilátorral a gázt kiszellőztették, és akkor ezek a kanadások, kihurcolták egyenként az összes meztelen hullát. Ilyen fogókkal kitördelték az aranyfogakat, aranyhidakat a szájából, mert azt gyűjteni kellett, azt le kellett adni a lágerparancsnokságnak, az-az államé volt. És utána áthúzták a krematórium alatti szintre, ilyen egy emeletes liften fölvitték az égető szintre, ott rárakták ilyen vastalicskákra akárhányat, bedobták a tűzbe. Utána az égett port, az emberek elégett porát, most is megvannak azok az ellipszis alakú tavak, oda beszórták a vízbe. Ennyit ért egy ember. Anélkül, hogy tudták volna az a hatmillió ki volt. Egyetlen egyet nem tudtak.

Na, akkor jön az én sorsom. Október eleje felé olyan két-háromszázunkat összeállítottak egy transzportba és elindítottak, és akkor Birkenauból átmasíroztunk Auschwitzba, ez három kilométer. Az egy kőépületes láger volt, az valamikor laktanya volt. Ott van ez a kapu, ki van írva, hogy „Arbeit macht frei”, a Munka szabaddá tesz. Mi ugyan nem a szabad világba mentünk be azon a kapun, de mentünk és meg kellett állni. Balra, tudom mert most már négyszer voltam Auschwitzban azóta, balra 28-as számú, egyemeletes blokkok voltak ezek, kőépületek, ilyen vakolatlan téglapépületek. Be kellett menni egyenként a földszintre, ott volt egy ilyen hosszúkas helyiség, asztalnál ültek ilyen SS legények és ott beírták egy könyvbe,

hogyan ki vagyok. Én persze, az apám Fischer volt, én '49-ben magyarosítottam Forgách-ra a nevemet, beírta, hogy Johann Fischer, a János az ugye Johann. Beírta, betetoválta, itt a számom (Mutatja a karját) B-14514, tehát Auschwitzban tetováltak, nem Birkenauban amikor megérkeztünk. Ez volt október eleje-közepe. Ott jártam követ törni útépitéshez, egy csomó mindenféle munkára. Ott is egy esetet elmesélek. Hát ott is akik betegek voltak, soványak voltak, meghaltak ebben-abbán. Ott volt egy krematórium, azt most is megnéztem. Négy darab ilyen vastalicskában, négy ilyen lukkal, és ott volt a tűz, és akkor betolták. Ott csak égettek, gázzal nem volt. Illetve volt egy gázkamra, egy kisebb helység, ahol próba képen gyilkoltak meg embereket, akiket úgy láttak, hogy szökni akartak, akkor nekik ez volt a próba. Ott próba volt, nem tömeges pusztítás, ott csak égetés volt.

Tehát visszatérve ilyenkor bementünk a munkából, a konyha előtt elmenve kaptunk valami löttyöt és valami kenyeret, és az úgynevezett appelt, ezt nem mondtam még. Appelt kellett állni, ez egy létszámellenőrzés. A barakk mellett, vagy a blokk mellett Auschwitzban mielőtt bemehettünk, ott kellett állni ötös sorokban, és várni az SS-t, aki megszámol, mert a láger létszáma, egy darab pontossággal, az appelt végéig kellett, hogy stimmeljen. Minden blokkhoz jött egy SS, megszámolta bennünket, eins-zwei-fünf és így tovább. Én az első sorban álltam és a kezemből volt a csajka, akkor már ilyen katonai csajkánk volt, és egy alumínium kanálunk. Csak nem jött az SS, csak nem jött, én meg borzasztó éhes voltam, fogtam és egy kanállal így bevettem a számba, az SS meg akkor fordult be a blokk sarkán, mert ott volt az ő parancsnokságuk, onnan jött. Befordult és látta, hogy én ettem egy kanállal. Odajött egyenesen hozzám, rettenetesen leordított, és akkor kigombolta a pisztolytászkáját, hogy agyonlő. Én behunytam a szemem, mint most amikor így beszélek, mert teljesen mindegy volt, hogy hol és mikor döglik meg az ember, mert semmilyen kilátásunk nem volt szabadulásra. Egyszerűen nem is tudtunk a külvilágról. Vártam, és egyszer csak marha nagy csapást éreztem. Hát kivette a kezemből a csajkát és azzal fejbe vágott. Így maradtam életben. De számtalan ilyen eset volt. Az ember nem tudhatta, hogy másnap él vagy nem, de nem is nagyon érdekelte. Nem volt kilátásunk.

Na szóval január 18-án történt egy nagy esemény, már hallani, meg látni lehetett a torkolattüzeket. Jött a Szovjet hadsereg, pár kilométerre volt Auschwitztól. És akkor körülbelül olyan tízezer ember tudtak összeszedni, blokkonként voltunk olyan ezren. Volt olyan 25-30 blokk, de nem mindenkit tudtak elvinni. Aki nem tudott járni, meg ilyesmi, azt otthagyták. Minket, kaptunk két darab egy kilós húskonzervet és két darab egy kilós, ilyen korpaszerű kenyeret. Akkor kaptunk először kabátot. Tél volt már. Madzaggal megkötöttük és betettük a konzerveket ide előre. Fölállt a tíz-tizenkétezer nem tudom hány ezer ember,

nagyon hosszú sor, ötös sorokban. Amikor megvolt akkor elindultunk. Két oldalt ötven méterenként jött egy-egy géppisztolyos SS, nehogy valaki oldalt megszökjön. Mentünk, de mint a kígyó, ha megállt az eleje, akkor mire a vége megállt egy negyed óra eltelt. Egy éjszakán és egy délelőttön keresztül ment. Aki nem tudott tovább menni, leült, ahhoz odament az SS, fejbe lőtte, félrekotorták. Néha velünk kotortatták félre az árokba és mentünk tovább. Nagyon sokan voltak így. Sokan meglógtak, Lengyelek. Mert, hogy ez Lengyelországba volt. Mert hogyha éjszaka sötétben nem volt éppen holdvilág, ahogy mentünk, azok páran onnan-amonnan bevetették magukat az erdőbe. Ezek utánunk lőttek, vagy eltalálták, vagy nem, de azt tudta a lengyel, az otthon volt. Igaz, hogy Lengyelországban borzasztó nagy volt az antiszemizmus, sokkal nagyobb, mint most Magyarországon. Most is nagy, ne is mondjam. Nem tudom hova menekültek, de el tudtak menekülni, mert otthon voltak.

Elmentünk Gross-rosen-ig. Ott elszállásoltak minket, egy üres már kiürített láger volt. Konyhája az volt, kaptunk valami reggeli ételt. Fölkeltünk, megint kivittek minket egy vagon sorhoz, amelyik már derékig érő nyitott vagon sor volt. Hullott a hó ne is mondjam, ez január 20-a környékén volt. Úgy negyven-ötvenen beültünk, elindult és körülbelül olyan egy napos utazás után Dachauban álltunk meg. Hát ott örök voltak velünk, szintén ott ült valaki.

Hát, persze aki megfagyott az megfagyott, azt szépen kiraktuk a vagon elé, és mentünk be a lágerba. Ott megint egy ilyen fürdő, másik ruha. Nyolc hónap után kaptunk egy másik ruhát, addig azt az egyet viseltük, fehérnemű nélkül. Kimosni nem lehetett. Hol meg mikor?

Ott akkor megint egy szörzetnyírás. Akkor bekerültünk, ez megint egy barakk láger volt, fa barakkokkal. Ott nem volt gázkamra, krematórium biztos, hogy volt, azt tudom, mert egyszer olyan brigád tagja voltam, akik ilyen stráfkocsin mentek körbe a barakkok között, és aki ki volt téve, hogy meghalt éjszaka, azt föltették, vittük a krematóriumba. Hatan toltuk ezt a nagy stráfkocsit.

Na, most ott is dolgoztam sok mindent. Voltam ládagyárban, ahol a lövegeknek készült ládákat fűrészeltük, szögeltük össze. De ott más volt. Nem volt gázkamra, de volt tetű. (Nevet)

Birkenauban fápriccsen, a deszkán aludtunk. Tényleg, mint a viccbe úgy volt, hogy ha valaki meg akart fordulni, akkor mindenkinek fordulni kellett. Auschwitzban más volt a helyzet, ott mindenkinek saját egy priccse volt. Itt meg ketten voltunk egy priccse, és volt egy pokrócunk. Igen ám, de rendkívül sok tetű és nagyon sok bolha volt. És akkor volt a louise-appel, ami azt jelentette, hogy tetű-appel. A pokrócot kivittük a mínusz öt fokba, ráztunk egyet az ott kihullott a hóra, megdőglött, vittük vissza másnapig, vagy ki tudja meddig jó volt, mert nagyon el volt szaporodva.

A legnagyobb veszély a tetű volt, mert a tetű nagyobb része, úgynevezett fleck-tífusszal volt fertőzve. Ha megcsípett, akkor két-három napon belül állandó hasmenés, láz, lefogyás. Reggelre kész, három nap múlva. Mi azokat szedtük össze.

Én szerencsére ezt is el tudtam kerülni.

Együtt feküdtem egy Erdős László nevű kommunistával, aki 1942-ben a Petőfi szobornál fogták le őt. Sopronköhidán volt, és onnan hozták ki Dachaubá. Nagyon jól megbarátkoztunk, tőle később kaptam egy könyvet, amit ő írt, merthogy ő is haza tudott jönni.

Szóval, nagyon sokan meghaltak így és végül elérkezett a május 1-e előtti néhány nap, amikor valamiért megint összeszedtek néhányunkat, nem egész barakkokat, hanem ilyen te, meg te, meg te, meg te.

Apropó ezt elfelejtettem mondani, hogy Auschwitzban lett nevem, mert addig mutogattak. Hogy te mész munkára. Auschwitzban ugye kaptam ezt a számot, onnantól azt kiabálták, hogy B-14514, németül. Akkor tudtam legalább, hogy ez én vagyok, ez volt a nevem, addig az sem volt.

Szóval névtelenül összeválogattak akárkiket, és nem marhavagonokban, hanem Németországban ilyen pullman vagonokba beraktak bennünket. SS-ek álltak persze az ajtóba. És vittek-vittek minket valahova. Egyszer csak megálltunk valahol és gyalog elmentünk pár kilométert egy határig. Vagy osztrák, vagy svájci határ volt, valamelyik a kettő közül mert azzal határos. Ott megláttak bennünket ezekben a csíkos ruhákban. Azt mondták, hogy menjünk a fenébe, az őrségnek meg a parancsnoknak. Mert nekik ilyenek nem kellenek, van nekik elég bajuk, itt lesznek az amerikaiak, menjünk a fenébe.

Megfordultunk, közben marha nagy rivalgás volt. Sapkát dobáltak az SS-ek, mert az a hír terjedt el, hogy vége van a háborúnak. Tíz perc múlva a parancs közölte, hogy vegyék csak vissza és kussoljanak, mert nincs vége a háborúnak. Ez a május elseje előtti napon volt.

Mentünk tovább és megérkeztünk Mittenwald nevű városka mellett, az Isar folyó völgyébe. Ott letelepedtünk, kiszállítottak bennünket, a vagonok el is mentek. Fölállítottak géppuskákat, mert ugye volt a domb, a folyó, mi meg a lapos részen. Több százan voltunk.

Egyszer csak megállt egy vöröskeresztes kórházautó, ilyen zárt, akkor olyan volt a katonai. Kiszállt egy vöröskeresztes karszalagos nő, odament a parancsnokhoz, kiderült, akik füleltek hallották, meg értettek németül, hogy ez a felesége volt a parancsnoknak és azt mondta neki hogy, hogy lehetsz ilyen marha, itt vannak öt kilométerre az amerikaiak, most akarod ezeket itt agyonlőni? Fogta férjét, elmentek. Öt perc múlva egyetlen SS őr nem volt. Eldobálták a sisaktól kezdve, a fegyveren kívül mindent a világon, és elmenekültek.

Önök ott maradtak egyedül?

Mi vártunk estig fiatalok és néhányan összeálltunk, hogy nem értjük ezt a szabadságot, de akkor menjünk valahova. Elindultunk és jött velünk szemben az egész német hadsereg, az amerikaiak elől. Tankok, teherautók, gyalogosok, katonák. Ránk se hederítettek, pedig mi ebben a csíkos ruhában voltunk. Ők már menekültek. Ők elmentek, mi arra mentünk és bementünk a városba. Ott már fehér karszalagos nemzetőrök voltak. Összetereltek bennünket, már nem, mint foglyokat, csak udvariasan. Azt mondták, hogy menjünk el a városi központi tornaterembe. Ez egy óriási nagy tornaterem volt. Ott már főztek valami moslétot, nem tudom, de a németek nem tudnak jól főzni. Amit főztek ott ennivalót, mi kaptunk abból. Ja és rabolták szét a raktárt a lakosság. Ilyen kis stráfkocsikat húztak maguk után, tele konzervvel, liszttel, cukorral, sóval, mit tudom én. Valaki kinyitotta nekik a raktárt, raktárakat, mert tudhatták, hogy itt heteken belül semmiféle élelmiszert nem lehet kapni sehol. Minden drága lesz. Nekünk is adtak.

Ott voltunk, aztán azt mondták, hogy mégis menjünk ki a városból, nem szeretnék, ha az amerikaiak ott találják bennünket.

Kimentünk és a domboldalba felmentük. Ott voltak ilyen fél fenyő gerendákból épített kunyhók, nem tudom, minek nevezzem, ilyen valamik. Szalma volt vagy széna alul. Ahol legeltették nyáron a teheneket, majd bezárták éjszakára, hogy ne kószáljanak el. Üres volt és ide bevetettük magunkat. Ott voltunk, megaludtunk. Reggel alig tudtuk kinyitni az ajtót mert leeseet vagy egyméteres hó. Alig bírtuk kitaszigálni az ajtaját ennek a fészernak, mondjuk úgy. Volt gyufánk. Megmelegítettük a konzervet, volt kenyérünk, mert adtak nekünk is a lakosok. Megettük és akkor lenéztünk, olyan ötven méter magasan lehettünk, és láttuk, hogy marha nagy kocsisor áll. Studebakerek, dzsipek az isten tudja micsodák. És furcsa módon volt annyi eszünk, hogy láttuk, az elején mindegyiknek volt egy zászló, nem tudom milyen körön belül egy nagy ötágú kereszt. Nem kereszt, hülye. Egy ötágú csillag. Azt már tudtuk, hogy ez nem horogkereszt, ezek nem lehetnek németek. Hát szépen lecsúsztuk a hóban és kiderült, hogy az amerikai hadsereg egyik néger hadosztálya volt, és az szabadított fel minket. Hát rém kedvesek voltak, még pálinkával is megkínáltak minket, pedig azt aranyér meg gyémántért tudták venni a németektől. Hogy fogadtuk volna el. Örültünk, hogy élünk, nem hogy pálinkát. És akkor bevitte bennünket a járműveiken Mittenwald-ba. Beszállásoltak egy volt katonai kaszárnyába, egy ilyen hegyivadász kaszárnya volt, ahol minden volt. Felmentünk a padlásra, tele volt katonai egyenruhákkal. Mindenki rögtön ledobta a csíkos ruhát. Én speciel egy

csillagokkal, tehát rangjelzésekkel, SS ezredesi ruhába bújtam bele. És úgy járkáltam a városban.

Ott voltak ilyen amerikai parkolóhelyek, mindenféle teherautók, dzsipek stb. Ide beengedett minket az amerikai katona, ebbe a német ruhába is, mert nem volt jó a koszt. Kosztoltak minket, de annyira nem volt jó. Amikor odamentünk kinyitottuk a studebaker ajtaját, jobb oldalon ott volt a kesztyűtartó, kiszedtünk két breakfast csomagot. Abban volt limonádé, öt cigaretta, sajt konzerv, hús és azt szépen hazavittük, megettük. Tehát összeszedtünk ilyeneket, nagyon jól éltünk.

Egyszer egy ilyen amerikai gépfegyveres katona megállított bennünket, hogy kik vagyunk. Hát mutattuk, hogy mi rabok voltunk, persze németül nem értett, mi angolul nem tudtunk, következésképpen nem értettük egymást. Fölülttet a dzsipnek az orrára, ahol volt egy ilyen rúd. Mert a németek kifeszítettek acél drótokat és a dzsipek a nyitott kocsik, ahogy rohantak nagy sebességgel, lenyakazta őket. És kitalálták, hogy az elszakította, az orrán ez a vasrúd. Semmi bajuk nem lett, akik ültek a kocsiban. Na, mindegy.

Szóval felülttet és vitt a parancsnokságra Mittenwaldba. Ott ült egy amerikai tiszt, lehetett főhadnagy, százados ilyesmi rangú, nem vezérezredes. És az is próbált bennünket, mi mondtuk, hogy rabok voltunk egy évig és várjuk, hogy hazamenjünk. Nem értette. Parancsot adott a katonának, hogy vigyen vissza bennünket egy bizonyos helyre. Fölültünk megint, így ketten fogtuk ezt a rudat. Százzal ment ne is mondjam ilyen nem aszfalt utakon. És megállt egy erdő szélén, egy ilyen tisztás volt. Egy ilyen fából készült, de üzemen kívüli erdei vendéglő is volt. Ott láttuk, hogy SS ruhás meg civil emberek gyülekeznek. Nők, nő is volt SS ruhában. És azt mondta, hogy menjünk mi is oda. Hát odamentünk, de én azért már jól beszéltem németül, nem csak az iskolai tanulmányok miatt, hanem egy évig a tábor. Odamentem az egyik ilyen SS ruhás tipikus szőke német nőhöz, olyan harminc körüli lehetett. Mondom neki, hogy hát mire gyülekeznek? Azt mondja, hogy őket viszik valamilyen munkatáborba, nem tudják hová. (Nevet) Na, hát aztán ez hiányzik nekünk. SS-ekkel menni munkatáborba. És akkor rábírtam őt és elvállalta. A négy sarkon állt egy-egy géppisztolyos őr nehogy szétszéledjenek, mert gyülekeztek még. És mondom neki, hogy ne haragudjon meg, de foglalja le valamivel nekünk. Ketten voltunk egy esztergomi gyerekkel, jó barátom volt. Foglalja le valamilyen szöveggel. És hát odament és szólt hozzá, az odanézett, mi meg bevetettük magunkat az erdőbe, és hát öt kilométert futottunk ezekkel a cingár lábakkal, amíg a laktanyához vissza nem értünk. Ez volt itt egy ilyen tapasztalat.

Mi történt ezután, hogyan jutottak haza?

Röviden aztán, vittek ide-oda, már negyedik hónapja ott voltunk és semmi jele nem volt, hogy haza akarnak hozni. Én tudtam, hogy nem sok mindenkit talállok, de haza akartam jönni. Szerveztek olyanokat, hogy fiatalokat majd Amerikába kivisznek, de egyedül, nem otthonon keresztül. Úgyhogy lényegében addig, amíg mi elindultunk haza addig nem került sorra. Végül fölszerelkeztünk ilyen vadonatúj lepedőkkel, meg pokrócokkal a hátizsákba. Föülünk a vonatokra és akkor Regensburg, Pilsen, Prága, Pozsony, Budapest. Nyolc napon keresztül hazautaztunk. Nyolcan. Az egyik közülünk, nem mondom a nevét, mert nem akarom kellemetlen helyzetbe hozni, sok éven keresztül, tizenvalahány éven keresztül az akadémia főtitkára volt. Aztán félrelökték őt, amikor az Antall-kormány lett, és akkor kiment és Los Angelesben a Közgazdasági egyetem rektor helyettese. Húsz éve van kint. Nem mondom a nevét, mert nem tudom ezt lehet-e. Ez nem a reklám helye.

Röviden akkor hazamentem. Ja, ennek az illetőnek az anyja ott volt, a többi rokona kolozsvári, meg esztergomi, meg Dunántúlról. Senki nem tudta, hogy megérkeztünk a Nyugatiba.

Fölmentünk az Akácfa utcába, ez ott lakott, onnan vitték el. Apja nem jött vissza, az anyja ott volt a lakásban. Leraktuk a cuccunkat és mindenki ment, hogy megpróbáljon megkeresni valamit, hátha talál.

Én kimentem a HÉV-vel Gödöllőre, ott megtaláltam ezt a Szalay Géza bácsit, akiről meséltem már. Visszakaptunk minden iratot, meg néhány ékszert. Aztán tartósabban is kimentem, ott laktam náluk két-három évet.

Megtudtam, mert én gyerek voltam, egyszer voltam a budapesti családnál az apám hűgánál. Ott megkaptam, hogy Eötvös utca 14, földszint. És akkor bejöttem a HÉV-vel megkerestem és három éven keresztül ott laktam náluk. Tehát így.

Én ma már nyugdíjas vagyok. Nyugdíjasként jól élek. Szép nyugdíjam van, nem panaszkodom. Soha nem panaszkodtam, nekem elég a nyugdíjam. Mindenem megvan, szinte alig várom, hogy valamit vehessek. Egy élet munkája után minden megvan. Nem haragszom senkire. Miért is haragudnék? Tizenkét öltönyöm van, de soha nem veszem fel, dzsekiben járok.

Hát szóval ez már ez a kor.

Budapest

2013.